

EKONOMIJA I TEHNIKA

Uvod

Ekonomija se kao znanost nastavlja na tehnologiju s jedne strane, a na sociologiju s druge strane. Osnovni razlog postojanja ekonomije (odnosno, ekonomiziranja) je oskudnost proizvoda za zadovoljavanje ljudskih potreba i želja. Tehnologija je proces kojim se direktno neupotrebljivi resursi za ljudsku upotrebu pretvaraju u korisne proizvode i usluge. Tehnologija ima svoje inpute (proizvodne resurse), intermedijarne proizvode i finalne proizvode, tj outpute. Kad svim tim dijelovima proizvodnog (tehnološkog) procesa pridodamo cijenu, počinje ekonomija. Ekonomija proučava (ekonomsku) optimalnost proizvodnje, a efikasnost proizvodnje je određena tehnološkom i ekonomskom efikasnošću. Tako da je ekonomija najuže vezana s tehnologijom. Na drugoj strani, osobito kod proizvodnje složenijih proizvoda u reproduksijskim lancima, različiti ljudi proizvode različite proizvode i razmjenjuju ih ili dijelove koje isporučuju u lancu proizvodnje finalnog proizvoda. U proučavanju optimalnosti i efikasnosti proizvodnje, (politička) ekonomija se bavi i proučavanjem odnosa ljudi u proizvodnji. Suvremena ekonomija je podijeljena u dva velika dijela, koja iako međusobno snažno povezana, koriste različite metode analize, a to su mikroekonomija i makroekonomija. Mikroekonomija se bavi proizvođačima, potrošačima i tržištem, kao i prostorom gdje se oni susreću. Makroekonomija analizira ekonomiku cijele države, odnosno, većih ekonomskih cjelina. Ekonomija je najegzaktnija društvena znanost.

Ekonomska analiza gospodarskog razvoja neke države ne može se napraviti bez analize njene proizvodne strukture. Tehnološki napredak kroz povijest ljudskog roda mijenjao je strukturu proizvodnje i glavni je izvor rasta standarda građana. U najvećem dijelu povijesti ljudskog roda, tehnološki napredak događao se spontano i slučajno, a razvojem eksperimentalne metode i znanosti posljednjih 300-tinjak godina, tehnološkom napretku se pristupa organizirano. Uspješan razvoj suvremenih država ovisi o uspješnoj organizaciji i efikasnim politikama države, a dominantno ovisi o uspješnoj organizacije istraživačko znanstvenog sustava, kao jednog od podsustava ukupnog državnog sustava.

¹ Ljubo Jurčić, profesor u trajnom zvanju na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista

Sudeći po gospodarskim rezultatima, Hrvatska nije uspjela uspješno organizirati niti državu niti istraživačko-razvojni podsustav. Razvoj je prepušten slučajnosti. Slučajnost i vanjske okolnosti mogu ponekad, ali rijetko, malčice potaknuti razvoj, ali uz takav razvoj zemlja će uvijek zaostajati u odnosu na one zemlje koje imaju organiziran pristup istraživanju i razvoju, u svim aktivostima: kreiranju novih proizvoda, novih tehnologija, novih poduzeća, novih djelatnosti, prilagođenih ekonomskih i socijalnih politika.

Hrvatsko gospodarstvo je ušlo u stagnaciju osamdesetih godina prošlog stoljeća zbog krize upravljanja koja je proizišla iz krize tadašnjeg političko-ekonomskog sustava. Odvajanjem od bivše zajedničke države i osamostaljenjem, Hrvatska nije uspjela izgraditi tehnološke i ekonomske institucije koje bi bile potpora i ekonomskoj politici države i poslovnoj politici poduzetnika u stvaranju uspješnog gospodarstva, konkurentnih proizvoda, efikasnih poduzeća, suvremenih tehnologija, domaćeg kapitala, itd. Sve se očekuje od „vanjskih elemenata“, od stranih investicija, od EU fondova, od Međunarodnog monetarnog fonda, itd. Svi oni mogu pomoći razvoju, ali razvoj neke zemlje, pa tako i Hrvatske, neće se dogoditi ako sama zemlja ne razvije vlastitu sposobnost za vlastiti razvoj.

Glavni uzrok stagnacije hrvatskog gospodarstva je propadanje hrvatske prerađivačke industrije. Hrvatska prerađivačka industrija propada zbog: 1. politike privatizacije koja je provedena bez regulatornih agencija koje bi osiguravale transparentnost i efikasnost ovog procesa i koja u najvećoj mjeri nije razvila suvremene poduzetnike, nego rentijere, 2. nepostojanja industrijske politike (i strategije), bez koje nema usmjerenog tehnološkog razvoja, svrsishodne reforme obrazovanja, izgradnje optimalne gospodarske i socijalne infrastrukture, 2. zbog tečaja kune i tečajne politike koja je učinila i tehnološki efikasnu proizvodnju neisplativom, 3. zbog dopuštanja devizne klauzule u domaćim transakcijama kojom su hrvatskom novcu kuni, oduzeta najvažnija funkcija nacionalnog novca, a to je mjerilo vrijednosti nacionalnog gospodarstva. Bez te funkcije, kamate na kunu na domaćem i tečaj na svjetskom tržištu nisu mogle obavljati ulogu moćnog regulatora i stabilizatora nacionalne ekonomije, 4. pogrešna struktura investicija kojom je premalo investirano u proizvodne a puno previše u neproizvodne kapacitete, 5. mirovinska reforma kojom je oduzeto postojećem mirovinskom sustavu četvrtina prihoda, u situaciji kad je dobio oko 50% više korisnika mirovina, a oko 25% manje uplatitelja mirovinskog doprinosa. To je povećalo proračunski deficit i javni dug i ograničilo ulaganje države u razvoj, 6. nepripremljeno

pristupanje Hrvatske Svjetskoj trgovinskoj organizaciji i Europskoj uniji čime je domaća industrija suočena s još jačom konkurencijom a manjom direktnom i indirektnom potporom države, 7. Potpuno pogrešan pristup i odgovor na krizu koja je počela 2008. godine,

1. Gospodarski razvoj Hrvatske

Vremenski horizonti razvitka hrvatskog gospodarstva su relativno kratki. Dok su neke države u okruženju sa kojima je Hrvatska bila i geopolitički povezana spadale u onaj razvijeniji dio Europe, hrvatsko je gospodarstvo dugo vremena spadalo među one koji su u tim povijesnim i geo političkim okvirima najmanje razvijeni. To veoma dobro ilustriraju povijesna događanja sredinom devetnaestog stoljeća, a to je vrijeme Eugena Kvaternika. Pisanjem knjige „Hrvatski glavničar“ Eugen Kvaternik je i kao znanstvenik i kao političar i kao domoljub želio napisati (i premda je po obrazovanju bio pravnik) neke polazne osnove političke ekonomije. Na taj je način htio pokrenuti razvoj kapitalizma u Hrvatskoj kao bitne pretpostavke izvlačenja iz vjekovne gospodarske zaostalosti. Kvaternik je svojim znanstvenim i političkim radom želio da se i kod nas čim prije dogodi kapitalizam, jer hrvatski glavničar i ne znači ništa drugo nego hrvatski kapitalist. A ti hrvatski kapitalisti jedva da su postojali. Razvoj infrastrukture, posebno željeznica i cesta, u cilju eksploatacije hrvatskog prirodnog bogatstva ostvarivali su mađarski i austrijski kapitalisti i to veoma djelotvorno i uspješno. Ne mali dio urbanog bogatstva njihovih metropola ostvaren je temeljem hrvatskih šuma, posebno slavonskog hrasta.

Pojavom nove države Kraljevine Jugoslavije, poslije prvog svjetskog rata gospodarska situacije Hrvatske se mijenja utoliko što zajedno sa Slovenijom postaje razvijeniji dio te nove države. Međutim ta nova država u cjelini je u vrijeme svoga postojanja (1918-1941) spadala među najnerazvijenije dijelove Europe. U toj je državi neke karakteristike nešto razvijenijeg industrijskog centra imao samo Zagreb. Slovenska industrija je također bila relativno razvijena, ali bez većeg industrijskog centra.

Na samom početku drugog svjetskog rata godine 1941. nestaje Kraljevina Jugoslavija. Na scenu stupaju neke nove male marionetske države u službi njemačkog i italijanskog okupatora.

Razvitak hrvatskog gospodarstva u periodu 1950. do 1990. može se najadekvatnije sagledavati komparativno. A to znači u sklopu sa razvojem drugih bivših jugoslavenskih republika i autonomnih pokrajina.

Valja zapaziti da su odgovarajući agregati koncipirani kao društveni proizvod, a ne kao bruto domaći proizvod. A to znači i da u obračun nisu uzete sve one usluge koje se inače uračunavaju u veličinu bruto domaćeg proizvoda. Običavalo se reći da je to koncept materijalne proizvodnje a ne onaj koncept koji je tijekom godina bio prihvaćen kao jedinstvena metodologija Ujedinjenih naroda. Vremenski okvir odnosi na razdoblje od četiri desetljeća koje počinje od početka pedesetih prošlog stoljeća i traje do kraja osamdesetih godina. Prvi moment se odnosi na činjenicu da su se velike i dinamične strukturne promjene u hrvatskom gospodarstvu najvećim dijelom dogodile u prva tri desetljeća, tj. od početka pedesetih pa do početka osamdesetih. U tom je razdoblju Republika Hrvatska u sklopu bivše zajedničke države Jugoslavije uvrštena, po kriterijima Ujedinjenih naroda među deset novo industrijaliziranih zemalja u svijetu. Drugi moment se odnosi na činjenicu da je hrvatsko gospodarstvo tijekom zadnjeg desetljeća ovog razdoblja, tj. osamdesetih, uglavnom stagniralo. Ta stagnacija se više-manje produžila do današnjih dana. Treba međutim spomenuti da su uzroci stagnacije tijekom osamdesetih bitno različiti od uzroka stagnacije nakon tog razdoblja. To valja posebno spomenuti zbog toga što su uzroci stagnacije tijekom osamdesetih veoma specifični i odnose se na krizu rukovođenja.

Uvažavajući prednosti komparativnog pristupa prigodom analize i ocjene pojedinih aspekata i segmenata gospodarskog razvitka Hrvatske u tijeku promatranog period 1953.-1989. kao polazna osnova nam veoma dobro mogu poslužiti podaci iz tablice 1.

Već na prvi pogled zapažamo da je hrvatsko gospodarstvo, u tijeku početnog perioda 1953-1960. ostvarivalo najbržu stopu rasta društvenog proizvoda od 9% uz najdjelotvorniji razvoj izražen u niskom kapitalnom koeficijentu od 1,9 i uz relativno nisku stopu bruto investicija od svega 16,7. Ovaj fenomen ovako visoke stope rasta društvenog proizvoda u prvoj deceniji postojanja modela samoupravnog socijalizma, je privukao veliku pozornost svjetske znanosti i svjetske politike. Velike rezerve i velika skepsa i znanosti i politike su bile dvojake. S jedne strane malo je njih očekivalo da će jedan sasvim novi društveno ekonomski model već na samom početku ostvariti tako dobre rezultate.

Tablica 1.

STOPE BRUTO INVESTICIJA U FIKSNI KAPITAL DRUŠTVENOG SEKTORA PRIVREDE, KAPITALNI KOEFICIJENT I STOPE POVEĆANJA DRUŠTVENOG PROIZVODA, PO RAZDOBLJIMA 1953.-1989.

Bivše Republike										
Razdoblje	Bivša Jugo- slavija	Bosna i Herce- govina	Crna Gora	Hrvatska	Make- donija	Slo- venija	Srbija			
							Svega	Uža Srbija	Ko- sovo	Voj- vodina
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Stope bruto investicija (s)										
1953-1960.	19.3	22.2	52.7	16.7	26.0	16.9	18.9	20.5	18.4	15.0
1961-1970.	20.4	20.8	36.5	18.8	32.9	16.4	20.9	20.7	39.4	17.9
1971-1980.	22.7	28.3	39.6	21.0	26.6	21.4	21.5	19.9	42.0	21.5
1981-1989.	16.3	18.8	21.9	15.7	13.0	14.9	16.4	16.4	25.3	14.6
1953-1989.	19.5	22.6	32.6	18.2	22.1	17.5	19.2	18.7	32.9	17.6
Kapitalni koeficijenti (k)										
1953-1960.	2.2	3.0	8.9	1.9	3.2	1.9	2.0	2.3	2.3	1.2
1961-1970.	3.2	3.9	4.4	3.0	4.2	2.4	3.4	3.4	5.6	3.1
1971-1980.	4.0	5.1	6.4	3.9	4.6	3.5	3.7	3.4	7.6	3.7
1981-1989.	32.3	15.3	1408.5	297.3	13.9	126.7	26.6	25.7	23.8	30.8
1953-1989.	3.7	4.7	6.3	3.6	3.9	3.2	3.5	3.5	6.2	3.0
Stope rasta društvenog proizvoda (r)										
1953-1960.	8.9	7.4	5.9	9.0	8.1	9.1	9.7	8.9	7.9	12.1
1961-1970.	6.3	5.4	8.4	6.3	7.9	6.9	6.1	6.1	7.0	5.8
1971-1980.	5.7	5.5	6.1	5.4	5.8	6.1	5.9	5.9	5.5	5.8
1981-1989.	0.5	1.2	0.0	0.1	0.9	0.1	0.6	0.6	1.1	0.5
1953-1989.	5.3	4.8	5.2	5.1	5.6	5.5	5.4	5.3	5.3	5.8

Napomene: Stopa bruto investicija (1) izražava odnos sudjelovanja bruto investicija u društvenom proizvodu. Kapitalni koeficijent (k) izražava broj jedinica bruto investicija koji je u određenom razdoblju valjalo investirati da bi se društveni proizvod povećao za jednu jedinicu. Stopa rasta društvenog proizvoda (r) izražava odnos među stopom investicija (s) i kapitalnim koeficijentom (k). Izvor: Statistički godišnjak, Beograd, 1991. SZS. Ekonomski institut - Zagreb, Centar za ekonomsku informatiku i statistiku.

Jedan od razloga je i niska početna razina razvoja, kada postoje velike mogućnosti za relativno brzi i relativno jeftin transfer radne snage iz niže produktivnih poljoprivrednih u više produktivne nepoljoprivredne sektora gospodarstva. Razlozi dobrih uspjeha se također nalaze i u činjenici da je opće političko ozračje i stanje duha u poslijeratnim godinama utjecalo na bolje i lakše prepoznavanje zajedničkih interesa, a samim time i na manje tenzija u odnosima među republikama i pokrajinama. A to znači da krizne pojave sa naslova upravljanja i usklađivanja zajedničkih interesa republika i pokrajina u tim prvim fazama razvoja nisu bile vidljive i nisu u većoj mjeri dolazile do izražaja. Ovo posebno naglašavamo zbog toga što su u kasnijim godinama i fazama razvoja, krizne pojave upravljanja, u većoj ili manjoj mjeri, latentno dolazile do izražaja. Stagnacija koja je tijekom osamdesetih uslijedila, bila je kriza upravljanja.

Hrvatsko gospodarstvo je u cjelini promatranog period ostvarilo relativno visoku stopu rasta od 5,1%, s time da je stopa rasta društvenog proizvoda u drugoj promatranoj deceniji izvrsnih 6,5%, u trećoj 5,4%, a u četvrtoj stagnantnoj svega 0,1%. U sukladnosti s time kretale su se vrijednosti i stopa investicija i kapitalnih koeficijenata.

Komparativni podaci tablice 1. su inače veoma interesantni i za testiranje nekih opće poznatih pojava iz teorije rasta. U tom kontekstu je posebno interesantno zapaziti da su najrazvijeniji dijelovi bivše države: Hrvatska, Slovenija i Vojvodina ostvarivali relativno visoke stope rasta tijekom promatranog perioda uz najniže stope investicija, a to znači i uz najniže kapitalne koeficijente i najvišu ekonomsku efikasnost i društvenu rentabilnost investicija. U Republikama Hrvatskoj i Sloveniji i Autonomnoj pokrajini Vojvodini zapažamo i najnižu razinu stopa demografskih investicija. Valja zapaziti da je na visinu indeksa u godini 1989. u odnosu na 1953. godinu, utjecala i niska početna razina u katastrofalno sušnoj 1952. godini. Međutim neovisno o tome razina društvenog proizvoda u godini 1989. realno predstavlja ili bolje reći aproksimira razinu razvoja prije tranzicije, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. .

Osamostaljenje Hrvatske, tranzicija i rat rezultirali su razinom razvoja u godini 1990. koja je bila za oko 10% niža od one u godini 1989. godini. Važno je konstatirati da je u okviru prethodnih sedam desetljeća (od 1950-tih) hrvatsko gospodarstvo tri desetljeća bilo u razvoju, a četiri posljednja desetljeća razdoblja provelo u stagnaciji, s iznimkom nekoliko

godina (2003. do 2008). Ovaj moment i sam po sebi nameće ekonomskoj politici veoma urgentno neke veoma konkretne zadaće. Te zadaće moraju biti jasno izdiferencirana i definirana koncepcija i strategija razvitka koja mora u sasvim dogledno vrijeme prirediti znanost i koja se mora uskladiti konzenzusom znanosti i ekonomske politike. Polazeći od naše postojeće ekonomske situacije i ocjene momenta razvoja jedna od temeljnih zadaća spomenute koncepcije i strategije razvoja bi se morala odnositi na transfer postojećeg atipičnog modela privređivanja u onaj tipični model koji dominira u većini zemalja sa kojima se možemo i želimo uspoređivati.

Republika Hrvatska je, uz Sloveniju bila najbolje pripremljena za tranziciju. Slovenija je svoje šanse dobro iskoristila. Slovensko političko vodstvo prihvatilo je program koji je pripremila grupa istaknutih hrvatskih i slovenskih ekonomista u okviru završetka Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Hrvatsko političko vodstvo je međutim taj program odbacilo. Sve se to događalo u jednom moglo bi se reći u odnosu na druge zemlje u tranziciji, atipičnom političkom ozračju.

U toj atipičnoj političkoj atmosferi na samom početku devedesetih su učinjene i velike greške u ekonomskoj politici. U uvjetima nametnutog rata počela se provoditi tajkunska privatizacija. Dvije studije priređene u Ekonomskom institutu Zagreb, na koje se trebala oslanjati i politika privatizacije i ekonomska politika su u potpunosti ignorirane. U takvoj se situaciji počela stihijno provoditi ekonomska politika i to u vrijeme kada je već bila u tijeku reforma društva blagostanja uz dominaciju, za sve zemlje u tranziciji pogubne ekonomske doktrine ekonomskog neoliberalizma. Uslijedio je raspad sustava sa posljedicom ogromnog pada proizvodnje, zaposlenosti, potrošnje, izvoza, standarda življenja i ukupnog društvenog blagostanja. Sustav radničkog samoupravljanja i samoupravni socijalizam se preko noći transformirao u divlji kapitalizam i tržišni fundamentalizam. Razina društvenog proizvoda je u svega par godina prepolovljena. Sve to događalo se u uvjetima galopirajuće inflacije. U mjesecu listopadu godine 1993. prihvaćen je program stabilizacije koji je u osnovi sadržavao samo instrumente antiinflacijskog programa. Inflacija je uspješno savladana ali su se, bez programa razvoja pojavili drugi veliki problemi. To se posebno odnosi na miješanje instrumenata i ciljeva ekonomske politike, kako su to lijepo rekli u to vrijeme vodeći ekonomisti Svjetske banke Joseph Stiglitz i Gregorz Kolodko u tijeku diskusije Washington – Post Washington Consensus.

Tablica 2.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD – STVARNE PROMJENE U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999. ¹	1999.	2000.	2000.	2001.	1989=100 2000.
								1. tromjesječje		predviđanje		
Češka	0.1	2.2	5.9	4.8	-1.0	-2.2	-0.2	-3.3	-	1.5	2	96.7
Mađarska	-0.6	2.9	1.5	1.3	4.6	4.9	4.5	3.5	6.8	5.5	5.5	104.8
Poljska	3.8	5.2	7.0	6.0	6.8	4.8	4.1	1.6	5.9	4.5	5	127.2
Slovačka	-3.7	4.9	6.9	6.6	6.5	4.4	1.9	1.8	1.5	2	3	103.6
Slovenija	2.8	5.3	4.1	3.5	4.6	3.8	4.9	2.5	-	4	4	113.5
CEEC-5 ²⁾	1.5	4.1	5.7	4.6	4.5	3.1	3.0	0.8	-	3.7	4.2	113.4
Bugarska	-1.5	1.8	2.9	-10.1	-7.0	3.5	2.4	0.8	-	4	4	70.7
Rumunjska	1.5	3.9	7.1	3.9	-6.9	-5.4	-3.2	-4.2	1.5	0	1	75.1
CEEC-7 ²⁾	1.4	3.9	5.8	3.9	1.6	1.4	1.8	-0.2	-	3	3.5	102.3
Hrvatska	-8.0	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.3	-	-	1.5	2.5	79.0
Makedonija	-1.2	-1.8	-1.1	1.2	1.4	2.9	2.7	-	-	4	5	96.2 ³⁾
Jugoslavija ³⁾	-30.8	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-23.2	-	-	5	3	41.5
Rusija	-8.7	-12.7	-4.1	-3.4	0.9	-4.9	3.2	-2.7	6.8	4	3	59.9
Ukrajina	-14.2	-22.9	-12.2	-10.0	-3.0	-1.7	-0.4	-4.7	5.6	1	3	39.6
Estonija	-8.5	-2.0	4.2	3.9	10.6	4.0	-1.4	-5.6	-	4	-	88.6 ³⁾
Latvija	-15.0	0.8	-1.0	3.3	8.6	3.9	0.1	-2.3	-	3	-	59.6 ³⁾
Litva	-16.2	-9.8	3.3	4.7	7.3	5.1	-4.1	-5.8	-	2	-	66.9 ³⁾

Izvor: WIIW baze podataka, uključujući nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik (ed. et al.): „The Transition Countries in Early 2000: Improved Outlook for Growth, But Unemployment is Still Rising“, Research Reports No. 266. June 2000.

U hrvatskoj monetarnoj politici je uspostavljen svojevrsni currency board, tj. Valutni odbor, uz kontinuitet politike manje ili više fiksnog tečaja i ta situacija traje sve do danas. U takvom makroekonomskom i makropolitickom okruženju, počeo se ostvarivati određeni, dosta neujednačeni, rast koji je koncem stoljeća dobio i neke recesivne oznake kada je godina 1999. završila sa negativnom stopom rasta domaćeg proizvoda.

Umjesto oslonca na proizvodnju, štednju, investicije i izvoz, što su oznake tipičnog modela privređivanja, tijekom devedesetih se razvio takav model privređivanja koji se oslanja na trgovinu, potrošnju i uvoz. A to je atipični model privređivanja. Makroekonomsko okruženje i ozračje takvog modela nije stimulativno za razvoj nacionalnog gospodarstva.

Riješenje za gospodarski rast početkom dvijetisućitih nađeno je u državi kao velikom i ustvari glavnom poduzetniku sa orijentacijom na velike investicije u infrastrukturi i to najviše u ceste. To je iz ekonomske teorije i prakse poznati model koji ima i neka karakteristika javnih radova. Ekonomska znanost je takav izlaz na teške situacije podržala ali uz jasno upozorenje da je takvo rješenje veoma ograničenog, odnosno kratkog daha.

Dva momenta su u tom kontekstu posebno važna. Prvi se odnosi na kontinuitet sve veće zaduženosti a drugi na poznata teorijska i praktična ograničenja koja proizlaze iz optimalne stope i strukture i investicija. Bilo kako bilo, temeljem ovog modela tijekom prvih godina ovog stoljeća ostvaren je rast BDP-a od preko 4%.

Brzo poboljšavanje cestovne mreže, što je posebno pogodovalo razvoju turizma (što je svakako veoma dobro) bilo je praćeno takvim tempom rasta vanjskog duga da se on gotovo izjednačio sa bruto domaćim proizvodom. Dogodilo se ono na što je ekonomska znanost od samog početka upozoravala. Nažalost u dodatku ovoj teškoj dužničkoj situaciji koja je sve više išla prema granici „prekomjernog vanjskog duga“ uslijedila su i ne mala dodatna, da tako kažemo uvezene poteškoće sa naslova svjetske ekonomske krize.

Na grafikonu 1. prikazan je rast bruto domaćeg proizvoda Slovenije, Mađarske, Slovačke, Češke i Hrvatke. Kao bazna godina uzeta je 1988. godina, kao stvarna zadnja godina socijalizma. Već

1989. godine, uz prije počete turbulencije u politici, počinju i u ekonomskoj politici. Već se jasno nazirao pad socijalizma. Socijalistička ekonomska politika se raspala. Republike su se već značajno počele okretati same sebi, tako da 1989. godine se ne može uzeti kao stvarno posljednja godina socijalizma u gospodarskoj politici.

Prema ovim podacima, Hrvatska je 2005. godine, dosegla nivo bruto domaćeg proizvoda iz 1988. godine, i bila iznad tog nivoa do 2011. kada je od te godine do 2015. ponovo bila ispod razine dohotka iz 1989. godine. U 2018. godini Hrvatska je dosegla razinu iz predkrizne 2008. godine i bila 10% iznad razine iz 1988. godine.

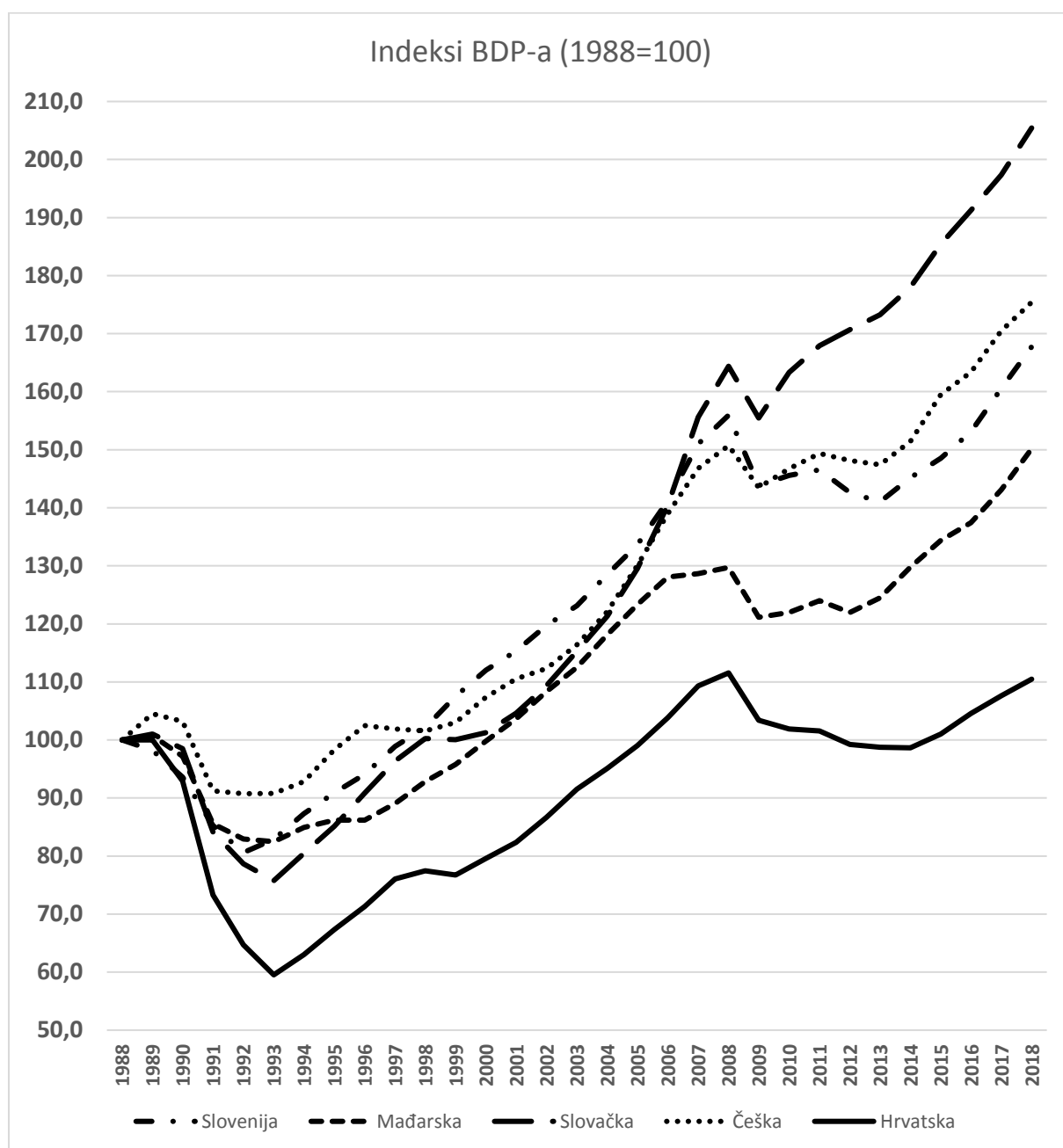
U isto vrijeme Mađarski bruto domaći proizvod je bila 150% iznad razine iz 1989. godine, Slovenski 167%, Češki 175% i Slovački 205%.

Industrijska proizvodnja u Hrvatskoj je od 1989. godine oštro padala tako da je se do 1994. godine prepolovila. Iznosila je 50% proizvodnje iz 1989. godine. Od 1995. godine, industrijska proizvodnja (prerađivačka industrija) se počela oporavljati, i rasti. Taj trend se nastavio do velike krize, koja je započela 2008. godine. U krizi industrijska proizvodnja pada do 2013. godine kad je iznosila nešto malo iznad 50% vrijednosti proizvodnje iz 1988. godine.

Zaposlenost u hrvatskoj prerađivačkoj industriji počela je naglo padati 1990. godine. Taj trend pada nije se zaustavio do 2014. godine. Zaposlenost se u industriji malo popravila 2016. i 2017. godine, a po svemu sudeći, teško je očekivati značajniji rast u narednom razdoblju.

Ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj u promatranom razdoblju se smanjio sa 1,623 milijuna u 1988. godini, na 1,283 milijuna u 1992. godini, a danas se kreće oko 1,4 milijuna. Na grafikonu 4. pokazuje se kretanja broja zaposlenih. Dok se broj zaposlenih u industriju neprekidno smanjivao (grafikon 3), ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj je oscilirao u promatranom razdoblju. Najveći broj zaposlenih u Hrvatskoj, nakon 1988. godine bilo je 2008. godine, 1,554 milijuna.

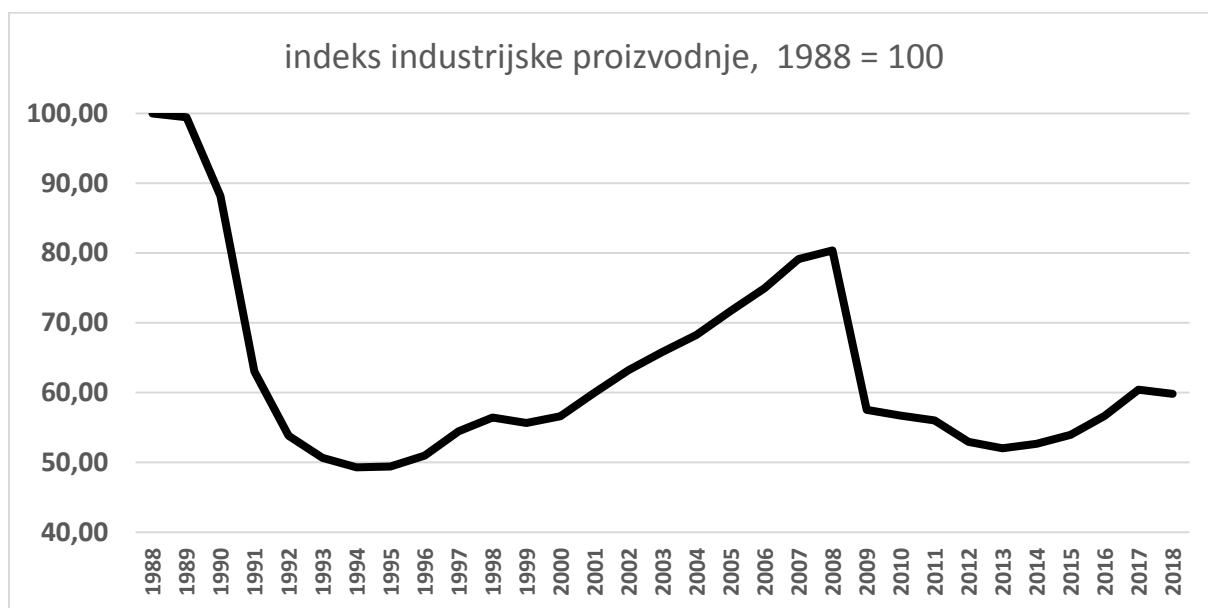
Grafikon 1. Rast bruto domaćeg proizvoda.

Izvor: IMF, World Economic Outlook

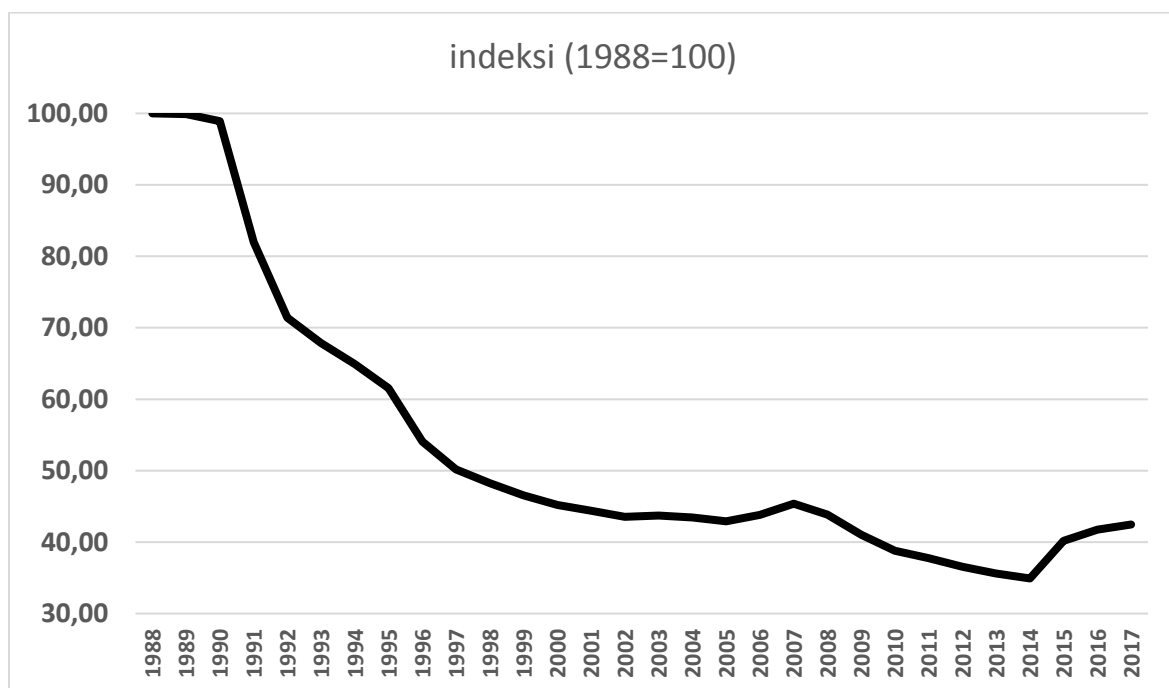
Kako je zaposlenost u industriji kontinuirano padala, do porasta zapošljavanja dolazilo je u drugim sektorima: jedan dio u građevinskom (do 2008.), u uslužnim sektorima i državnoj administraciji, bilo centralnoj ili lokalnoj.

Grafikon 2. Hrvatska industrijska proizvodnja, 1988=100

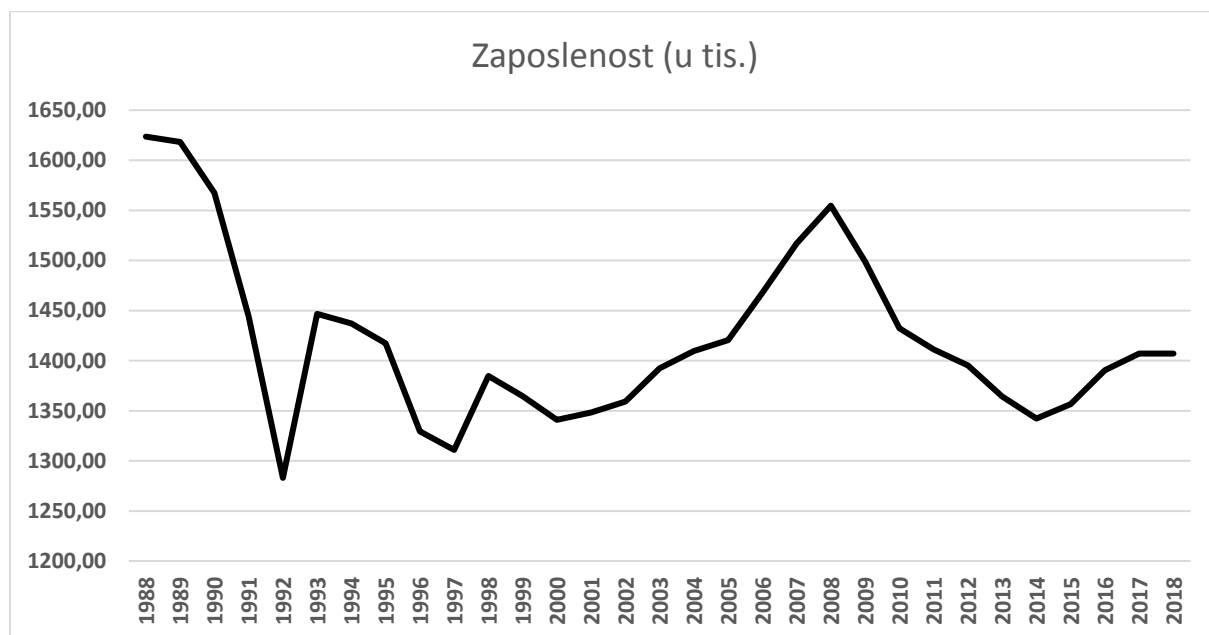
Izvor: DZS Hrvatske

Grafikon 3. Zaposlenost u hrvatskoj industriji, 1988=100

Izvor: DZS Hrvatske

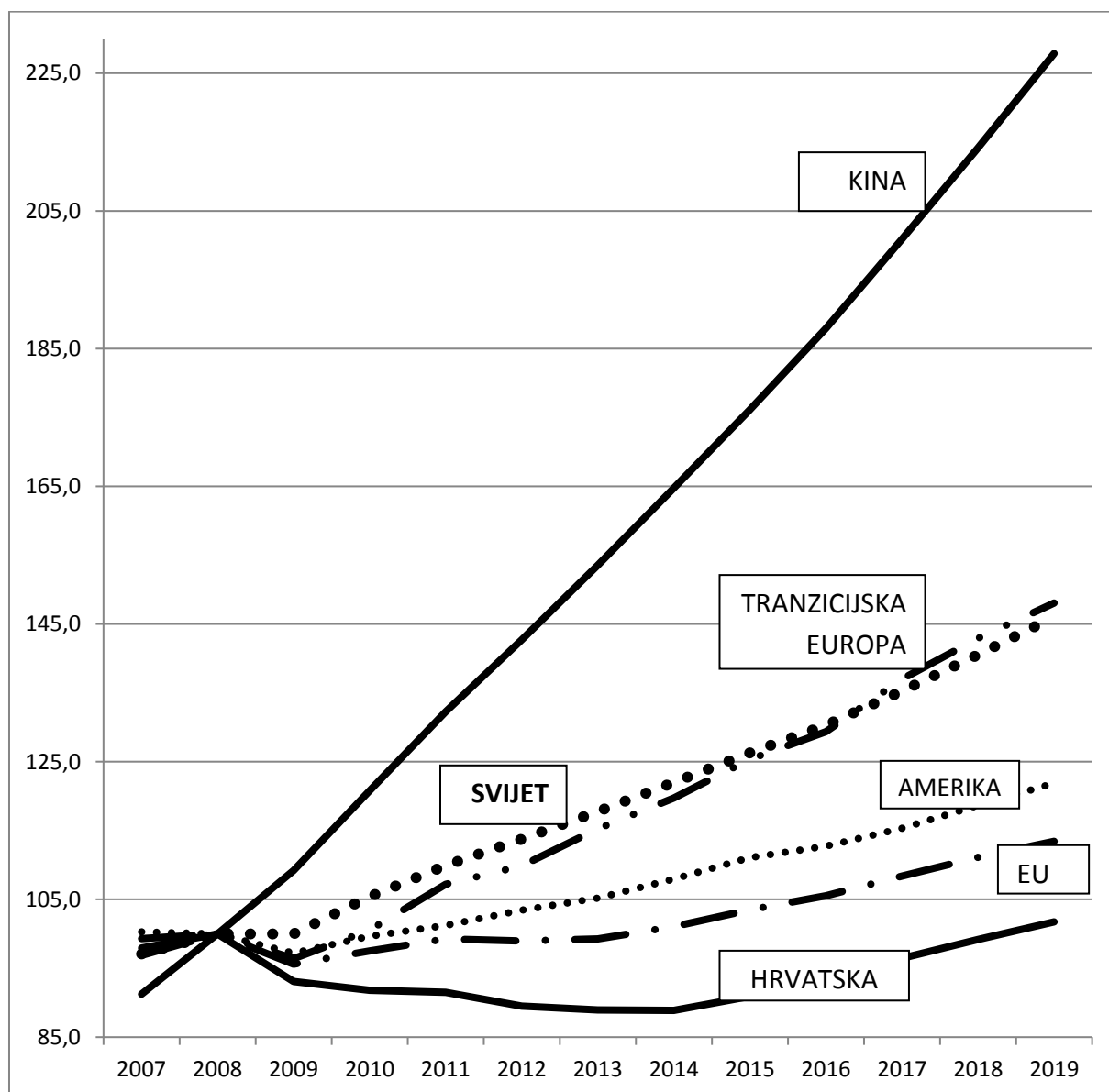
Grafikon 4. Broj ukupno zaposlenih u Hrvatskoj, u tisućama

Izvor: DZS Hrvatske

Oporavak od krize iz 2009. godine u Hrvatskoj je išao najsporije od većine zemalja u svijetu, ali zasigurno, najsporije u Europi. Hrvatska je vjerojatno tek u 2018. godine (još podaci nisu konsolidirani) dosegla nivo aktivnosti iz predkrizne 2008. godine. Taj je oporavak, nažalost, najmanje ili nimalo rezultat hrvatske ekonomske politike, nego drugih (najviše vanjskih) okolnosti: 1. zbog krize, smanjila se potrošnja hrvatskog stanovništva, pa se smanjio uvoz, 2. zbog oporavka Europe i svijeta, potražnja na svjetskom tržištu je rasla, pa tako porasla i potražnja za hrvatskim izvozom, 3. turizam u svijetu i u Europi raste od 2010. godine i dio tog rasta preljeva se i u Hrvatsku, plus, porast nesigurnosti u nekim, nama u turizmu, konkurentskim zemljama, 4. smanjenje cijene nafte na svjetskom tržištu, i 5. smanjenja kamatnih stopa na svjetskom tržištu. Pozitivnim makroekonomskim podacima pridonijelo je i držanje državnog proračuna „pod kontrolom“. Država je smanjila kapitalna ulaganja, ali je ograničila i povećanje plaća u javnom sektoru, što kratkoročno može izgledati pozitivno, ali ruši temelje dugoročno održivog razvoja. Ograničenjem javne potrošnje, ograničena je i mogućnost kreiranja radnih mjesta i razvoj gospodarstva, što je dovelo do demografskog propadanja, koje je uz finacijsko, ekonomsko i socijalno, prvoklasno sigurnosno i političko pitanje.

Grafikon 5. Rast bruto domaćeg proizvoda, 2008=100.

Izvor: IMF, (2019.), World Economic Outlook

Grafikon 5. pokazuje razvoj svjetske ekonomije i pojedinih grupa zemalja (EU, tranzicijske zemlje Europe) i Hrvatske nakon 2008. godine. Jasno je vidljivo da je Hrvatska cijelo vrijeme ispod razine bruto domaćeg proizvoda iz 2008. godine, za razliku od ostalih zemalja. To je dosta čvrst dokaz, da rezultati hrvatskog gospodarstva nisu rezultat svjetske krize nego vlastite politike.

Za objektivnost analize ekonomskih podataka potrebno je uzeti duže razdoblje. U tablici 3. prikazane se stope rasta zemalja EU 28, i još nekih, od 2007. do 2017. godine, kao i prosječna godišnja stopa rasta bruto domaćeg proizvoda u tom razdoblju. Hrvatska je jedna od četiri

zemlja koja, od navedenih četrdesetak zemlja, ima prosječnu godišnju stopu rasta gospodarstva negativnu.

Tablica 3. EU 28: stope rasta bruto domaćeg proizvoda 2007-2017.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Average 2007- 2017
EU 28	3.1	0.5	-4.3	2.1	1.8	-0.4	0.3	1.7	2.3	1.9	2.4	0.5
Euro area (EA-19)	3.1	0.5	-4.5	2.1	1.8	-0.5	-0.2	1.3	2.1	1.8	2.4	0.5
Belgium	3.4	0.8	-2.3	2.7	1.9	0.2	0.2	1.2	1.4	1.8	1.7	0.9
Bulgaria	7.3	6.0	-3.6	1.3	1.8	0.0	0.0	1.3	3.6	3.8	3.6	1.8
Czech Republic	5.6	2.7	-4.8	2.3	1.8	-0.9	-0.5	2.7	5.3	2.5	4.3	1.5
Denmark	0.8	-0.5	-4.8	1.8	1.3	0.2	0.8	1.5	1.6	2.0	2.3	0.9
Germany	3.3	1.1	-6.6	4.1	3.7	0.6	0.6	1.8	1.7	1.8	2.3	1.2
Estonia	7.7	-6.4	-14.7	2.3	7.8	4.3	1.9	2.9	1.7	2.1	4.8	0.9
Ireland	5.3	-4.4	-5.0	1.9	3.7	0.2	1.3	6.8	25.1	5.0	7.2	4.1
Greece	3.3	-0.3	-4.3	-5.5	-0.7	-7.3	-3.2	0.7	-0.3	-0.2	1.4	-2.8
Spain	3.8	1.1	-3.6	0.0	-1.8	-2.9	-1.7	1.4	2.4	3.3	3.1	-0.5
France	2.4	0.3	-2.9	1.9	2.2	0.3	0.6	1.0	1.1	1.2	2.2	0.8
Croatia	5.3	2.0	-7.3	-1.5	-0.3	-2.3	-0.5	-0.1	2.4	3.5	2.8	-0.2
Italy	1.5	-1.1	-5.5	1.7	0.6	-2.6	-1.7	0.1	1.0	0.9	1.5	-0.5
Cyprus	4.8	3.9	-1.9	1.3	0.3	-3.1	-5.9	-1.4	2.0	3.4	3.9	-0.2
Latvia	10.0	-3.5	-14.4	-3.9	6.4	4.6	2.4	1.9	3.0	2.2	4.5	0.1
Lithuania	11.1	2.6	-14.8	1.6	6.0	3.8	3.5	3.5	2.0	2.3	3.8	1.3
Luxembourg	8.4	-1.3	-4.4	4.8	2.5	-0.4	3.7	5.8	2.9	3.1	2.3	1.9
Hungary	4.9	3.3	-9.0	3.6	1.3	-3.7	4.6	8.1	9.6	6.2	8.4	4.2
Netherlands	3.8	2.2	-3.7	1.3	1.8	-1.0	-0.1	1.4	2.0	2.2	2.9	0.8
Austria	3.7	1.5	-3.8	1.8	2.8	0.7	0.9	0.8	1.1	1.8	3.0	0.9
Poland	7.0	4.2	-2.8	3.5	5.9	1.5	1.4	3.3	3.8	3.0	4.8	3.3
Portugal	2.5	0.2	-3.0	1.2	1.8	-4.9	-1.1	0.8	1.8	1.9	2.7	-0.1
Romania	8.0	8.3	-8.9	-2.8	2.9	1.2	3.5	3.4	3.9	4.8	6.9	2.9
Slovenia	8.0	3.3	-7.0	1.2	0.6	-2.7	-1.1	3.0	2.3	3.1	5.9	0.5
Slovakia	10.8	0.6	-5.4	5.0	2.8	1.7	1.5	2.8	3.9	3.3	3.4	2.4
Finland	1.2	0.7	-8.3	3.6	2.5	-1.4	-0.8	-0.5	0.1	2.1	2.8	0.9
Sweden	3.4	-0.6	-5.2	6.0	2.7	-0.3	1.2	2.5	4.5	3.2	2.3	1.8
United Kingdom	2.5	-0.3	-4.2	1.7	1.8	1.4	2.0	2.9	2.3	1.8	1.7	1.1
Iceland	8.8	1.7	-5.3	-3.6	2.8	1.3	4.3	2.2	4.3	7.5	3.6	1.8
Norway	3.0	0.5	-1.7	0.7	1.9	2.7	1.0	2.0	2.0	1.1	1.9	1.1
Switzerland	4.1	2.2	-2.2	3.0	3.7	1.0	1.9	2.4	1.9	1.4	1.1	1.4
Montenegro (1)		7.2	-6.9	2.7	3.2	-2.7	3.5	1.8	3.4	2.9		1.8
Former Yugoslav Republic of Macedonia	6.5	5.5	-0.4	3.4	2.3	-0.5	2.8	3.5	3.9	2.9	0.0	2.4
Albania	7.9	7.5	3.4	3.7	2.5	1.4	1.9	1.8	2.2	3.4	2.8	3.1
Serbia	5.9	5.4	-3.1	0.8	1.4	-1.0	2.6	-1.5	0.8	2.5	1.9	0.8
Turkey (2)	5.0	0.8	-4.7	5.5	11.1	4.9	8.5	5.2	6.1	3.2		4.7
Bosnia and Herzegovina (3)	5.9	5.4	-3.0	0.9	1.8	-0.8	2.3	1.1	3.1	3.1		1.4
Kosovo (1)(2)			3.8	3.3	4.4	2.5	3.4	1.3	4.1			3.1
China (excluding Hong Kong) (4)	14.2	2.7	-9.7	10.2	9.3	7.5	7.8	1.3	5.9	5.7		6.4
Japan	1.7	-1.1	-5.4	4.2	-0.1	1.5	2.0	0.4	1.4	0.9	1.7	-0.8
United States	1.8	-0.3	-2.8	2.5	1.5	2.2	1.7	2.6	2.9	1.5	2.3	1.4

Izvor: Eurostat.

Opći nivo razvijenosti neke zemlje i njenog gospodarstva mjeri se bruto domaći proizvod po stanovniku. Tablica 4. pokazuje te podatke za Europsku uniju. Bugarska i Rumunjska su jedine zemlje koje imaju niži dohodak po stanovniku od Hrvatske. Ovo su nominalni pokazatelji. Prema paritetu kupovne moći, jedino je Bugarska iza Hrvatske, a Rumunjska nas je prije par godina prestigla. Prosječni bruto domaći proizvod po stanovniku EU28 bio je 2017. godine 27.700 eura, a Hrvatske 11.500 eura. Za približavanje prosjeku EU, Hrvatska treba imati tri puta veće stope gospodarskog rasta od prosjeka 28 zemalja Europske unije. Znači, ako EU raste prosječno oko 2%, što je neki prosjek proteklih godina, Hrvatska da bi držala korak s Europom treba rasti oko 6%. Za takav rast treba imati koncepciju i strategiju dugoročnog gospodarskog rasta i društvenog razvoja, s politikama zasnovanim na znastvenim dostignućima i usklađenim s hrvatskim specifičnostima u okvirima europskih i svjetskih standarda.

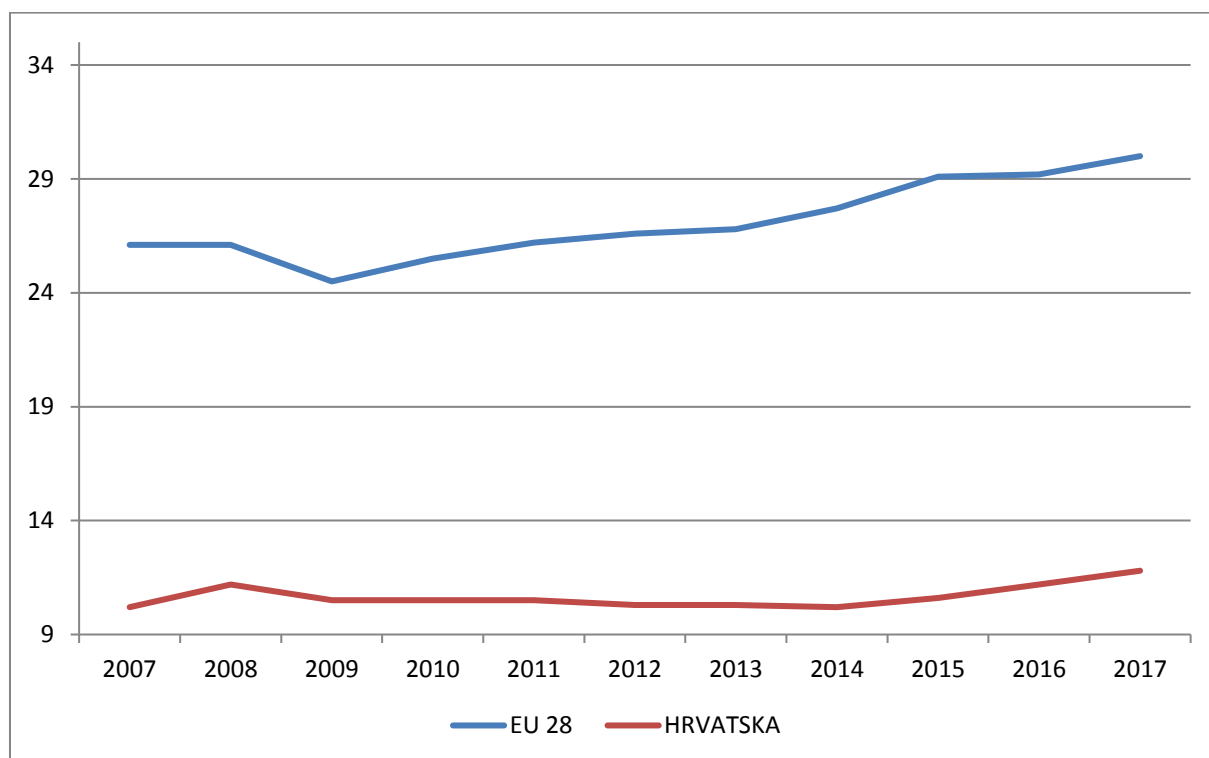
Tablica 4. EU 28: Bruto domaći proizvod po stanovniku

zemlja	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EU (28 countries)	22.900	23.400	23.700	23.900	24.400	24.900	25.600	26.200	26.300	25.000	25.500	26.300	26.700	26.700	26.700	26.700	27.100	27.700
Euro area (19 countries)	25.500	27.000	27.100	27.100	27.500	27.900	28.700	29.400	29.400	28.000	28.500	29.300	29.600	29.500	29.500	29.500	29.800	30.400
Belgium	36.300	36.500	36.900	37.000	37.000	37.500	37.500	37.500	37.500	37.000	37.000	37.000	37.000	37.000	37.000	37.000	37.000	37.000
Bulgaria	3.000	3.200	3.400	3.600	3.800	4.000	4.200	4.400	4.600	4.800	5.000	5.200	5.400	5.600	5.800	6.000	6.200	6.400
Czechia	11.200	11.500	11.800	12.200	12.500	13.000	13.500	14.000	14.500	15.000	15.500	16.000	16.500	16.800	17.000	17.200	17.500	17.800
Denmark	42.300	42.400	42.400	42.500	43.000	43.500	44.000	44.500	45.000	45.500	46.000	46.500	47.000	47.500	48.000	48.500	49.000	49.500
Germany	29.000	29.500	29.800	29.900	30.000	30.500	31.000	31.500	32.000	32.500	33.000	33.500	34.000	34.500	35.000	35.500	36.000	36.500
Estonia	7.500	8.100	8.700	9.400	10.000	11.100	12.300	13.300	14.300	15.300	16.300	17.300	18.300	19.300	20.300	21.300	22.300	23.300
Ireland	33.300	34.500	35.900	36.400	36.100	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400	36.400
Greece	17.500	18.200	18.900	19.900	20.900	20.900	22.000	22.700	22.800	21.500	20.300	19.500	18.200	16.800	15.500	14.200	12.900	11.600
Spain	21.400	22.100	22.400	22.700	23.100	23.500	24.100	24.600	24.600	23.300	22.000	20.700	19.400	18.100	16.800	15.500	14.200	12.900
France	28.900	29.300	29.400	29.400	30.100	30.300	30.800	31.400	31.300	30.300	29.300	28.300	27.300	26.300	25.300	24.300	23.300	22.300
Croatia	8.200	8.500	8.900	9.400	9.800	10.200	10.700	11.200	11.500	10.800	10.000	9.200	8.400	7.600	6.800	6.000	5.200	4.400
Italy	27.300	27.800	27.800	27.700	27.900	28.000	28.500	29.000	29.000	27.500	26.000	24.500	23.000	21.500	20.000	18.500	17.000	15.500
Cyprus	30.200	30.700	31.200	31.500	32.000	32.500	33.000	33.500	34.000	34.500	35.000	35.500	36.000	36.500	37.000	37.500	38.000	38.500
Latvia	5.200	5.600	6.100	6.600	7.100	7.600	8.100	8.600	9.100	9.600	10.100	10.600	11.100	11.600	12.100	12.600	13.100	13.600
Lithuania	5.200	5.600	6.100	6.600	7.100	7.600	8.100	8.600	9.100	9.600	10.100	10.600	11.100	11.600	12.100	12.600	13.100	13.600
Luxembourg	70.500	71.400	71.400	71.600	71.900	72.500	73.200	74.000	74.800	75.600	76.400	77.200	78.000	78.800	79.600	80.400	81.200	82.000
Hungary	7.900	8.200	8.600	9.000	9.500	9.900	10.300	10.700	11.100	11.500	11.900	12.300	12.700	13.100	13.500	13.900	14.300	14.700
Malta	13.800	13.800	14.100	14.400	14.700	15.000	15.300	15.600	15.900	16.200	16.500	16.800	17.100	17.400	17.700	18.000	18.300	18.600
Netherlands	35.100	35.600	36.100	36.600	37.100	37.600	38.100	38.600	39.100	39.600	40.100	40.600	41.100	41.600	42.100	42.600	43.100	43.600
Austria	31.700	32.000	32.400	32.800	33.200	33.600	34.000	34.400	34.800	35.200	35.600	36.000	36.400	36.800	37.200	37.600	38.000	38.400
Poland	6.400	6.800	7.200	7.600	8.000	8.400	8.800	9.200	9.600	10.000	10.400	10.800	11.200	11.600	12.000	12.400	12.800	13.200
Portugal	16.200	16.400	16.600	16.800	17.000	17.200	17.400	17.600	17.800	18.000	18.200	18.400	18.600	18.800	19.000	19.200	19.400	19.600
Romania	4.400	4.800	5.200	5.600	6.000	6.400	6.800	7.200	7.600	8.000	8.400	8.800	9.200	9.600	10.000	10.400	10.800	11.200
Slovenia	14.000	14.400	14.800	15.200	15.600	16.000	16.400	16.800	17.200	17.600	18.000	18.400	18.800	19.200	19.600	20.000	20.400	20.800
Slovakia	7.800	8.200	8.600	9.000	9.400	9.800	10.200	10.600	11.000	11.400	11.800	12.200	12.600	13.000	13.400	13.800	14.200	14.600
Finland	30.500	31.000	31.500	32.000	32.500	33.000	33.500	34.000	34.500	35.000	35.500	36.000	36.500	37.000	37.500	38.000	38.500	39.000
Sweden	33.800	34.300	34.800	35.300	35.800	36.300	36.800	37.300	37.800	38.300	38.800	39.300	39.800	40.300	40.800	41.300	41.800	42.300
United Kingdom	28.800	29.300	29.800	30.300	30.800	31.300	31.800	32.300	32.800	33.300	33.800	34.300	34.800	35.300	35.800	36.300	36.800	37.300
Iceland	28.300	28.800	29.300	29.800	30.300	30.800	31.300	31.800	32.300	32.800	33.300	33.800	34.300	34.800	35.300	35.800	36.300	36.800
Norway	61.700	62.200	62.700	63.200	63.700	64.200	64.700	65.200	65.700	66.200	66.700	67.200	67.700	68.200	68.700	69.200	69.700	70.200
Switzerland	50.800	51.300	51.800	52.300	52.800	53.300	53.800	54.300	54.800	55.300	55.800	56.300	56.800	57.300	57.800	58.300	58.800	59.300
Former Yugoslav Republic of Macedonia, the	2.000	2.100	2.200	2.300	2.400	2.500	2.600	2.700	2.800	2.900	3.000	3.100	3.200	3.300	3.400	3.500	3.600	3.700
Albania	1.700	1.800	1.900	2.000	2.100	2.200	2.300	2.400	2.500	2.600	2.700	2.800	2.900	3.000	3.100	3.200	3.300	3.400
Serbia	2.600	2.700	2.800	2.900	3.000	3.100	3.200	3.300	3.400	3.500	3.600	3.700	3.800	3.900	4.000	4.100	4.200	4.300

Izvor: Eurostat

Grafikon 6. možda najslikovitiju prikazuje gospodarski razvoj Hrvatske u odnosu na prosjek zemalja europske unije u razdoblju 2000.- 2017. Prosječni dohodak po stanovniku EU narastao je s 22.900 eura u 2000. godini na 27.700 eura u 2017. godini. U istom razdoblju hrvatski bruto domaći proizvod narastao je s 8.200 eura na 11.500. eura. Prosjek Europske unije, uključujući i Hrvatsku je porastao za 4.800 eura, a Hrvatske za 3.300 eura. U isto vrijeme u Njemačkoj je bruto domaći proizvod po stanovniku povećan za 6.500 eura. Kod tumačenja analiza rasta treba imati u vidu da veće, nominalne , potencijale rasta imaju manje razvijene zemlje s većom nezaposlenošću. Visoko razvijene zemlje s punom zaposlenošću ne mogu izvore rasta tražiti u povećanju zaposlenosti kapaciteta i ljudi nego u najvećoj mjeri u tehnološkom napretku. Koncetracija prema rastu na temelju tehnološkog napretaka traži drugačiju ekonomsku politiku od one koja temelji svoj svoj rast na većem zapošljavanju nezaposlenih, radno sposobnih ljudi.

Grafikon 6. kretanje prosječnog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku EU 28 i Hrvatske

Izvor: Tablica 4.

2. Uzroci propadanja hrvatske industrije

Hrvatsko gospodarstvo je na samom dnu zemalja (ljestvice zemalja) Europske unije. Prema efikasnosti (vrijednosti domaće proizvodnje po stanovniku) na trećem smo mjestu odostraga, odmah iza Rumunjske i Bugarske. Istu poziciju imamo i po potrošnji po stanovniku, tako da je svaka politika koja cilja na smanjenje potrošnje direktno uperena protiv hrvatskih građana, hrvatskog gospodarstva i hrvatske države. Cilj ne smije biti smanjenje potrošnje, nego povećanje domaće proizvodnje.

Dosadašnje vladajuće politike u svojoj bezidejnosti uvjeravale su i uvjeravaju narod, da je taj položaj Hrvatske prirodan i da se tu ništa značajnije ne može promijeniti. To je politika navikavanja svog naroda da živi u bijedi. Takva politika dovodi da raspada hrvatskog društva i države u suvremenom smislu, što je svaki dan sve vidljivije.

Mora li tako biti? Je li to neki „prirodan“ položaj Hrvatske? Ima li Hrvatska takva prirodna i objektivna ograničenja da je to što danas imamo i živimo jedino moguće?

Po svim „resursnim“, „tehnološkim“, „ekonomskim“, „obrazovnim“, i sl. procjenama, ne postoji niti jedan objektivni razlog da se Hrvatska nalazi na dnu Europske unije. Ne postoje objektivni razlozi takvoj situaciji, već postoji jedini subjektivni razlog, a to je loša i nesposobna politika!

Gledajući usko, ekonomsko- politički uzroci ovakvog stanja hrvatskog gospodarstva su pogrešne politike koje su provođene proteklih dvadesetak godina. Uz pogrešne politike, velika prepreka razvoju hrvatskog gospodarstva je nepostojanje industrijske politike. Politike koje su imale najveći štetni udar na hrvatsko gospodarstvo i koje su ga gotovo uništile jesu: politika privatizacije, tečajna politika, politika devizne klauzule, politika mirovinskog sustava i investicijska politika. Ovih pet politika guše hrvatsko gospodarstvo tako da i poneki dobri ekonomsko- politički potezi ne mogu dati značajnije ukupne rezultate.

Veći je broj razloga propadanja hrvatske industrije. Naravno, to ne podrazumijeva borbu za očuvanje stare industrije i proizvoda koji više nisu prihvatljivi tržištu, nego usvajanja novih proizvoda i novih tehnologija, kojima se efikasnije proizvode „stari“ proizvodi i stvaraju novi. To nije zadatak tržišta. Tržište samo ocjenjuje koji je proizvod bolji. Proizvod se stvara u „nevidljivom“ području državnih institucija i razvojno istraživačkih odjela u kompanijama, koji se nalaze „ispod“ tržišta. U državnim okvirima to je izgradnja gospodarske i socijalne, fizičke i institucionalne infrastrukture, obrazovanje, organizacija istraživačkih i razvojnih instituta, inovacijskih centara, čiji rad rezultira razvojem novog proizvoda do prototipa, različitih vrsta angencija, direkcija i zavoda čiji je zadatak potpora razvoju proizvoda, tehnologija, poduzetništva i tržišnih uvjeta za ukupni razvoj nacionalnog gospodarstva.

Hrvatska ekonomska politika je nakon osamostaljenja devedesetih godina prošlog stoljeća prešutno prihvatila neoliberalističku politiku nemiješanja u gospodarstva, iako je to u suvremenim uvjetima temeljna politika, uz sigurnosnu i socijalnu. Hrvatsko gospodarstvo je prepušteno nesmiljenoj, puno razvijenijoj, stranoj konkurenciji koja ima neograničenu potporu svojih vlada i politika. Industrijsku politiku, koja je u suštini politika razvoja gospodarstva, Hrvatska nikad nije imala niti je danas ima. Bez industrijske politike, fiskalna dijelom, a monetarna u potpunosti su bez orijentira.

2.1. Nepostojane hrvatske industrijske politike

Veliki i bogati prilagođavaju međunarodne standarde poslovanja svojim interesima. S tim ciljem oni promoviraju politike koje bi, kao trebale, maknuti prepreke i ubrzati razvoj manje razvijenih zemalja. Preporuke ovakvih politika dolaze najčešće od institucija koje su oni osnovali: Međunarodni monetarni fond, Svjetske banke, Svjetske trgovačke organizacije, i sl. Primjenom tih politika u stvarnosti se olakšava bogaćenje bogatih, više nego razvoj siromašnih zemalja. Najčešće su to politike poticaja stranim direktnim investicijama, fiksni tečaj, devizna klauzula, „mala država“, porezno rasterećenje, zabrana miješanja države u ekonomiju, smanjenje broja državnih zaposlenika, i slično. Iluzija je da se ovim i ovim sličnim politikama može zaustaviti propadanje nacionalnih ekonomija manje razvijenih i potaknuti njihov razvoj. Ovakve „mante“ o razvoju promoviraju se kao vrhunska, suvremena ekonomija, a u stvari su ideologija neoliberalizma za bogaćenje bogatih, koja je svojim pristupom bliža religiji, nego sustavnoj razvojnoj ekonomiji. U grupu formaliziranih preporuka zemljama u razvoju, zemljama u krizi i tranzicijskim zemljama, spada i Washingtonski konsenzus: radikalna privatizacija poduzeća, liberalizacija vanjske trgovine, deregulacija privredne aktivnosti, osobito financijskog sektora, i sl. Ovaj pristup potpuno isključuje Industrijsku politiku, kao temeljnu gospodarsku i strukturnu politiku, odnosno politiku koja ima osnovni cilj promjenu zaostale strukture u suvremenu strukturu ekonomije, koja će po jedinici ulaganja proizvodnih faktora stvarati veću dodanu vrijednost.

Državnom intervencijom zaustavljena je velika kriza, odnosno depresija 30-tih godina prošlog stoljeća, ali i najveća kriza nakon nje, kriza koja je svijet pogodila 2008-2009. godine ovog stoljeća. Ove dvije velike krize, ali i mnoštvo manjih u međuvremenu, su pokazale i dokazale da treba odbaciti iluziju kako u kapitalizmu tržište ima automatski mehanizam koji osigurava punu zaposlenost ljudskih i materijalnih resursa. Samo „inteligentnom državnom politikom, a ne doktriniranim oslanjanjem na slijepe snage tržišta“ mogu se ostvariti nacionalni interesi. Iluzija o nepogrešivosti tržišnog mehanizma, što tvrdi liberalizam, ili danas neoliberalizam, u potpunosti se pokazala opasnom. Zaposlenost i privredni rast ovisi prvenstveno o veličini investicija i da su za to dovoljne privatne investicije u uzlaznoj fazi ekonomskog ciklusa. Kad nastupi kriza, potražnja se smanjuje i privatne investicije padaju zbog pada profita. U takvoj situaciji jedino rješenje je povećanje državnih investicija i u aktivnijoj ulozi države, u poticanju i reguliranju privrednih aktivnosti i socijalnoj zaštiti građana. Općenito, u strukturi ukupnih

investicija uvijek mora biti određen postotak, državnih investicija kojima se stvara fizička i institucionalna infrastruktura kao potpora ekonomskom rastu i društvenom razvoju. Državna ulaganja idu ispred privatnih.

Neoliberalizam je u današnje vrijeme definiran kroz Washingtonski konsensus, kao program stabilizacije i razvoja kroz institucionalno prilagođavanje pravilima slobodnog tržišta s ciljem kontrole inflacije, povećanja stupnja efikasnosti i fleksibilnosti poslovanja. U suštini to se svodi na maksimiziranje vlasničkih profita, koje se treba ostvariti kroz fleksibilnost na tržištu rada, sa smanjivanjem zaposlenosti, manjim plaćama, sužavanjem radničkih prava i plaća i veću nesigurnost radnih mjesta. Govoreći precizno, ekonomsko-političkim jezikom to se svodi na fiskalnu disciplinu i smanjivanje udjela javne potrošnje u bruto domaćem proizvodu, smanjivanje javnih izdataka za zdravstvo, obrazovanje, socijalnu skrb i infrastrukturu, poresku reformu, čvrst tečaj, sigurnost vlasničkih prava, deregulaciju ekonomskih aktivnosti, osobito finansijskih, liberalizaciju vanjske trgovine, privatizaciju, poticanje stranih direktnih investicija, i sl. Prema preporukama ovog konsenzusa, država se treba povući iz reguliranja ekonomskih aktivnosti i svoje djelovanje ograničiti samo na uspostavu sigurnog i poticajnog okvira i stabilnog makroekonomskog okruženja za slobodno odvijanje privatnih poduzetničkih aktivnosti. Time se državna intervencija u privređivanje, koja se u prošlosti pokazala kao nužna i opravdana, legitimna i korisna, neoliberalističkom ideologijom se odbacuje kao nepotrebna i štetna. Što manje države, to bolje. Tržište treba biti regulator ne samo ekonomskog nego i društvenog života. Tržište određuje cijenu svega i tržišni mehanizam je alokator resursa ali i osnova društvenih i političkih odnosa. Solidarnost, javno zdravstvo i školstvo, kao i socijalna zaštita su samo troškovi koji umanjuju profit i uspješnost korporacija. Gdje se sve može kupiti, ništa ne mora biti društveno, čak ni država. Privatizacija države kojoj liberalizam po svojoj logici teži, ne znači njezino nestajanje, ali znači ukidanje njezinog javnog karaktera i njezino korištenje isključivo za promicanje privatnih interesa. Vlasnici kapitala u pravilu ne osjećaju ni nacionalnu, ni kulturnu, ni političku pripadnost. Neoliberalna ideologija zagovara ekonomsku globalizaciju, tj. pretvaranje cijele zemaljske kugle u jedinstveni ekonomski prostor, bez prepreka, u kojem vladaju jedinstvena pravila, čiji cilj nije općedruštvena dobrobit, već neometano oplođivanje kapitala. Strateški je cilj neoliberalizma da se država preobrazi iz socijalne u neoliberalnu u službi međunarodnog kapitala.

Međutim, povijest pokazuje, da se ni jedna država ne može zdravo, održivo i dugoročno razvijati ako ne razvije vlastitu sposobnost za vlastiti razvoj. Razvoju suvremene industrijske države pogodovalo je uz otkrića i primjenu industrijskih pronalazaka koncept suvereniteta države i razvoj suvremenog novca i centralnog bankarstva, kao i razvoj znanstvenih i stručnih institucija koje su potpora i javnoj upravi i poduzetnicima. Održivi i dugoročni razvoj podrazumijeva, osim očuvanja prirode za buduće generacije, izgradnja suvremene fizičke i institucionalne infrastrukture, obrazovanje i osposobljavanje vlastitih građana da ovladaju suvremenim tehnologijama (naravno, i da budu njeni kreatori), pomoću kojih će na najefikasniji i održiv način pretvarati nacionalne resurse u proizvode i usluge koji će biti konkurentni na svjetskom tržištu.

Razvoj nacionalne ekonomije nije zadatak stranih investicija niti europskih fondova, niti općenito stranog kapitala. Oni mogu pomoći, ali nisu niti mogu biti niti približno dovoljni za razvoj nacionalne ekonomije. To je zadatak domaće vlade. Najveći kapital koji može imati jedna zemlja je sposobna i efikasna vlada. Njena sposobnost se očituje u konzistentnoj ekonomskoj politici koja je prilagođena međunarodnom ekonomskom, geoekonomskom, geopolitičkom okruženju i specifičnostima nacionalne ekonomije i društvene strukture. U skladu s tako kreiranom politikom, treba biti i postavljena organizacija vlade i državnih institucija koje će je na najefikasniji način provoditi. Za provođenje politika trebaju biti propisane jasne procedure njihovog provođenja kroz institucije države. Značajnu, a često zapostavljenu ulogu, ima i automatski, svakodnevni, kontroling te provedbe, koji daje podatke potrebne za korekciju politike.

Iluzija je da će strane direktne investicije, europski fondovi, smanjenje države, liberalizacija vanjske trgovine, deregulacija ekonomskih aktivnosti, stabilno makroekonomsko okruženje, liberalizacija tržišta rada, i slično, što preporuča neoliberalna ideologija, biti dovoljne za ubrzanje ekonomskog razvoja manje razvijenih zemalja. Naprotiv, bez pripreme nacionalne ekonomije za primjenu ovih preporuka, to u pravilu ima više negativnih nego pozitivnih efekata. Jedna od velikih prepreka razvoju manje razvijenih zemalja je i loša gospodarska struktura. Industrijska politika se bavi strukturom gospodarstva i njenom promjenom prema strukturi koja će rezultirati većom proizvodnjom, odnosno rastom bruto domaćeg proizvoda. Politika kojoj se neoliberali najviše opiru je upravo industrijska politika. To nije slučajno. Cilj industrijske politike nije profit sam po sebi. Podrazumijeva se „pozitivno poslovanje“, ili

„prirodna profitna stopa“, ali ne i monopolski profit. Cilj je rast bruto domaćeg proizvoda, puna zaposlenost i ravnomjerna raspodjela nacionalnog dohotka. Za ostvarivanje tih ciljeva treba izgraditi odgovarajuću strukturu gospodarstva: da poduzetnici mogu ostvariti prirodnu profitnu stopu, da se ostvaruje puna zaposlenost i da radnici imaju plaće bez pomisli da traže posao u inozemstvu.

Industrijska politika je nastala zajedno s industrijskom revolucijom i cijelo vrijeme razvijala se paralelno s njom, a kasnije, do današnjih dana, s tehnološkom revolucijom. Kako je industrijska revolucija prelazila iz jednog razdoblja u drugo, nastajanjem novih tehnologija i novih društvenih i političkih struktura, tako se i industrijska politika razvijala i prilagođavala svim tim promjenama. Njezin razvoj je dvojak. Nekad se ona prilagođavala tehnološkim i društvenim promjenama, a nekad je ona poticala tehnološke i društvene promjene.

Industrijska politika je u suštini strukturna politika. Njezin cilj je postizanje strukture gospodarstva koje će ostvarivati bolji ekonomski rezultat, odnosno, koja će iz postojećih resursa ostvariti veću ukupnu proizvodnju, zaposlenost, plaće, itd. Ona traži načine kako i koje proizvode proizvoditi, iz raspoloživih resursa, s kojim obrazovanjem, s kojom tehnologijom, infrastrukturu i institucijama na održiv način? Industrijska politika potiče i stvaranje novih proizvodnih resursa za suvremenije proizvode. Najčešći cilj je veći bruto domaći proizvod. Taj cilj može biti uvjetovan s drugim (pod)ciljevima, kao što je puna zaposlenost nacionalnih resursa (prije svega radno sposobnog stanovništva), zaštita i razvoj domaće proizvodnje, povećanje izvoza (što je jedan od prioriteta svih zemalja a osobito malih), zaštita okoliša, društveno odgovorno gospodarenje i slično.

Da bi se ostvarili ti ciljevi nužna je intervencija države, jer samo slobodno djelovanje tržišta bez državne intervencije nikad ne bi dovelo do njihovog ostvarenja. Zbog toga se ponekad industrijska politika definira kao politika intervencije države u gospodarstvo. Tu definiciju u negativnom smislu najčešće navode protivnici intervencije države u gospodarstvo, odnosno zagovornici što „manje države“. To je najočitije kroz njihovo zagovaranje smanjenje udjela proračunske potrošnje u BDP. Zagovornici ovakvog pristupa ekonomskoj i ukupnoj politici svrstavaju se u grupu libertarijanaca, odnosno danas, neoliberala. U njihov teoretski okvir, bolje reći, ideološki okvir, ne uklapa se industrijske politike. Oni su glavni protivnici industrijske politike, odnosno, miješanja države u gospodarstvo. Razloga tome je više.

Osnovni se mogu podijeliti u: neznanje, osobni interes i politički interes. Oni često poistovjećuju industrijsku politiku s socijalističkim centralnim planiranjem, isključivim državnim vlasništvom i slično, što je pogrešno. Njihova druga tvrdnja, u uskoj vezi s prvom, a to je da je tržište savršeni, nepogrešivi, alokator proizvodnih resursa, a da je država u tome potpuno neefikasna. Njihovo rješenje je makroekonomska stabilnost, privatizacija, liberalizacija međunarodne trgovine, deregulacija, a prije svega deregulacija financijskog tržišta, pa će mehanizam slobodnog tržišta dovesti do najboljih rezultata za pojedinca i za društvo. Međutim, povijest, ali i sadašnjost ih demantira. Slobodno tržište kod liberala postala je „religija“ koja se temelji na krivim pretpostavkama i zamagljenim vizijama. Zapravo, oni izabiru pretpostavke koje ne postoje u stvarnom životu, nego one koje dovode do željenog zaključka. Činjenica je da slobodno tržište ne postoji. Svako tržište ima neke propise koje ograničava njegovu slobodu, koje ga u većoj ili manjoj mjeri regulira. Država donosi propise zbog čega je ona uvijek umiješana u tržište. Samo je pitanje da li njeno miješanje u tržište ograničava ili podupire razvoj tržišnog funkcioniranja i gospodarstva. Drugo, ne postoje uvjeti za savršeno funkcioniranje tržišta, zbog raznih eksternalija i drugih tržišnih deformacija. Uloga države je da svojim politikama smanji utjecaj negativnih eksternalija i ispravlja druge negativne utjecaje na funkcioniranje tržišta.

Treće, razvoj a prije svega, inovacije i tehnološki razvoj ne prepušta se slučajnim otkrićima, nego suvremene države organiziraju institucije čije je posao eksperimentiranje s ciljem pronalazaka novih proizvoda i tehnologija, ili poboljšanja postojećih. Oni ne nastaju slučajno i kao rezultat „nevidljive ruke“ tržišta, nego kao rezultat svjesne politike i poduzetništva države. Eksperimentiranje je stvorilo i znanost, što je Europu, koja je to prepoznala prije 300-tinjak godina dovelo do vodećeg mjesta u razvoju svjetskog gospodarstva i društva. Razvoj u suvremenom svijetu je rezultat djelovanja politike, točnije, industrijske politike.

Dostizanje efikasnosti u novoj proizvodnji traži zaštitu nove industrije od već prije razvijenije, strane konkurencije. Tu zaštitu jedino može dati država. Nekad je ta zaštita mogla biti vidljiva a danas je u najvećem broju slučajeva, zbog propisa Svjetske trgovačke organizacije (WTO), nevidljiva, „sakrivena“. Postizanje punog uspjeha industrijske politike traži usklađenost, odnosno kompatibilne makroekonomske politike s ciljevima industrijske politike. Budući da se industrijska politika bavi s „realnim gospodarstvom“ a u realnom gospodarstvu stvara se „temeljna“ dodatna vrijednost koja čini, direktno i indirektno, najveći dio bruto domaćeg

proizvoda, čije je povećanje prvi cilj ekonomske politike, proizlazi njen i značaj. Zbog tog značaja, industrijska politika u politikama svih razvijenih zemalja ili zemalja koje se ubrzano razvijaju, imaju vidljivo ili nevidljivo, ali uvijek prvo mjesto.

Industrijska politika u stvari daje odgovor na pitanje, za koje proizvodnje i proizvode će država stvarati uvjete za profitabilnu proizvodnju, kroz obrazovanje, sustave za ovladavanje novim tehnologijama, stvaranje i pribavljanje suvremenih tehnologija, kroz izgradnju infrastrukture i institucija koje će biti nefinancijska potpora razvoju ciljanih sektora, kao i osiguravanje kvalitetnog financiranja i zaštite domaće industrije od nelojalne konkurencije i monopola. Država danas, u pravilu, stvara uvjete za profitabilno poslovanje u pojedinim sektorima, odnosno, spušta se do nivoa sektora, a poduzetnici, pokretani svojim interesom, znanjem i poduzetničkim duhom, koristeći elemente koje je pribavila država, proizvode konkurentne proizvode i usluge.

Primjenjujući ovakav pristup ekonomskoj politici u čijem je temelju bila Industrijska politika, danas razvijene zemlje su postale razvijene.

Zemlje koje nisu koristile niti jedan dio industrijske politike ostale su nerazvijene. Zemlje koje žele i danas zadržati svoj industrijski razvoj, ili ga ubrzati, ne mogu to učiniti bez korištenja suvremene industrijske politike.

Ukratko, može se reći da se konkurentni i novi proizvodi stvaraju u složenom sustavu koji organizira država, a poduzetnici s finalnim proizvodima, u koje su ugrađeni i inputi, čiju je proizvodnju organizirala država, izlaze i natječu se na tržištu. Zbog toga, uspješnost ili konkurentnost nekog proizvoda na tržištu ne ovisi samo o efikasnosti poduzetnika nego i efikasnosti države. Proizvod ili usluga u pravilu ima veću dodanu vrijednost ako je složeniji. Zato je i cilj ekonomske politike proizvodnja što složenijih proizvoda. Složeniji proizvodi zahtijevaju usklađene inpute različitih tehnologija, djelatnosti i znanja. Jedina politika koja može stvoriti uvjete u nekoj državi za profitabilnu proizvodnju složenijih proizvoda je Industrijska politika. Sukladno industrijskoj politici za efikasnu proizvodnju složenijih i tehnologičnijih proizvoda treba biti i organizirana država. Ne može nastati složen proizvod u državi koja ima samo jednostavnu, „plitku“ i nekonzistentnu organizaciju. Zemlja koja ima relativno malo konkurentnih proizvoda na svjetskom tržištu ima neefikasno i nesposobno političko vodstvo države.

2.2. Politika privatizacije

Politika privatizacije, u mnoštvu pogrešaka, izdvajamo jednu temeljnu, a to je nesposobnost prepoznavanja i (u dovoljnoj mjeri) poticanja istinskih tržišnih poduzetnika. Sposobne poduzetnike stvara, prepoznaje i potiče državni sustav. Za privatizacijski proces, Hrvatska nije izgradila taj sustav. Ne ulazeći u dublju analizu, nego samo gledajući rezultate, danas možemo reći da Hrvatska ima premalen broj poduzetnika koji mogu uspješno poslovati na otvorenom tržištu. Hrvatska proizvodnja je nedovoljno velika kao i hrvatski izvoz. Najveće hrvatske kompanije svoju su veličinu postigle na domaćem tržištu. Mala zemlja kao što je Hrvatska ne može biti razvijena, ukoliko najveći broj njezinih najvećih kompanija, najveći dio svojih prihoda ostvaruje na domaćem tržištu.

To nije samo posljedica sposobnosti poduzetnika već je to i posljedica ekonomsko-političkog sustava u kojem djeluju. Politikom privatizacije bivša državna imovina trebala je doći u ruke poduzetnika koji bih ju svojom sposobnošću aktivirali, zarađujući sebi profit podizanjem proizvodnje, zaposlenosti i izvoza. Međutim, uz rijetke iznimke, to se nije dogodilo. Jedan dio „novopečenih“ poduzetnika ponašali su se kao trgovci nekretninama koje su jeftino kupili i nastojali ih što skuplje prodati. Drugi dio novih „poduzetnika“ bili su čisti „novi“ špekulanti, nezainteresirani za proizvodnju, ali zainteresirani za „špekulativnu“ prodaju preuzete proizvodnje. Uništen je veliki dio proizvodnje, a radnici poslani na burzu ili u mirovinu. Glavna uspješna priča bila je i danas je još uvijek aktualna: uspješno otpuštanje radnika, u vremenu kad i najmanje socijalne države za glavni cilj imaju, uz povećanje domaće proizvodnje, povećanje zaposlenosti, Hrvatska politika kao da je okrenula glavu od hrvatske proizvodnje. Osnovna jedinica gospodarskog sustava je poduzetnik. Poduzetnik je taj koji nosi gospodarstvo, a država je institucija koja mu stvara prostor za djelovanje, razvoj i prilagođavanje.

Rješenje problema privatizacije nije u vraćanju „kotača unatrag“ već u izgradnji sustava gospodarstva koji će stvarati istinske poduzetnike, prepoznavati i poticati. Takav sustav u Hrvatskoj još ne postoji, za razliku od svih razvijenih zemalja kao i onih koje se danas ubrzano razvijaju. Tu se prije svega radi o politici razvoja proizvodnog gospodarstva, o suvremenoj industrijskoj (strukturnoj) politici koja se danas može prepoznati i u europskoj politici „pametne specijalizacije“.

2.3. Politika tečaja kune

Politika tečaja kune je nanijela najveće štete hrvatskom gospodarstvu. Tečaj, osim što određuje cijenu strane valute, određuje i cijenu strane robe na domaćem tržištu, cijenu domaće robe na stranim tržištima i isplativost domaće proizvodnje. Niži tečaj strane valute znači jeftiniju uvoznu robu za domaće kupce, a skuplju domaću robu za strane kupce.

Antiinflacijskim programom od 4. listopada 1993. godine zaustavljena je hiperinflacija i određen je tečaj: jedna njemačka marka za 4,44 današnje kune. Za proizvodnju, koja je izložena međunarodnoj konkurenciji, to je značilo, da će propasti svi oni koji imaju troškove proizvodnje iznad 4,44 kune po jednoj njemačkoj marki prihoda, naravno, ako unapređenjem poslovanja ne smanje troškove proizvodnje ispod 4,44 kune po svakoj marki prihoda. Po svemu sudeći, analiza broja poduzetnika koji se nalaze u takvoj situaciji nije provedena, tako da je velik broj poduzetnika ovakvim tečajem gurnut u likvidaciju.

Jedan dio proizvođača, čiji su troškovi proizvodnje po jednoj njemačkoj marki prihoda bili ispod 4,44 a veći od 3,8 kuna imali su jednomjesečnu radost. Naime, uz tečaj od 4,44 kn su poslovali pozitivno, ali već u idućem mjesecu (studenom), tečaj je pao ispod 3,8 kuna tako da su i oni ovom tečajnom promjenom usmjereni prema zatvaranju proizvodnje. Nikakve inovacije i tehnološka unapređenja nisu mogli nadoknaditi štetu ove dodatne promjene tečaja. Ova igra s tečajem posjekla je hrvatsku proizvodnju. Umjesto da se napravila analiza utjecaja tečaja i tečaj se podigao na 5,55 kuna i sačuvala ona proizvodnja koja je imala troškove iznad 4,44 kune po jednoj marci prihoda, politika je donijela tečajnu odluku protiv hrvatske proizvodnje. Domaća roba je postala preskupa, domaća proizvodnja je postala neisplativa, a strana valuta i strana roba su postale jeftine.

Značajan dio proizvodnje koji je i uz takav tečaj bio profitabilan, zbog bržeg rasta troškova proizvodnje u Hrvatskoju narednim godinama, u odnosu na ostatak svijeta, što nije pratila promjena tečaja, također je ispao iz proizvodnje. Uvoz je rastao dok narod nije osiromašio, izvoz je stagnirao, a strani dug se uvećavao.

Dvadeset i šest godine, stabilnog a nerealnog tečaja, guši postojeće i ne dopušta stvaranje novih poduzetnika, te novih roba i usluga, u onoj mjeri kojom bi se zaposlilo radno sposobno

stanovništvo, povećala domaća proizvodnja i izvoz, a smanjili unutarnji i vanjski, privatni i javni dugovi.

Danas rješenje nije u devalvaciji, jer promjena tečaja ne bi povećala izvoz u dovoljnoj mjeri da poništi njene negativne efekte, iz jednostavnog razloga, jer je Hrvatska u međuvremenu izgubila postojeće proizvode, a nije stvarala nove. Proizvodni kapaciteti su uništeni, a radnici su već duže vrijeme u mirovini, na burzi ili na radu u inozemstvu. Rješenje se nalazi u drugim politikama oživljavanja i povećanja domaće proizvodnje za domaće tržište, za supstituciju uvoza i za povećanje izvoza. Te politike mogle bi uspjeti ako ih prati odgovarajuća promjena tečaja. Uvođenje eura umjesto kune uz neprovođenje ovakve politike zacementiralo bi postojeću situaciju propadanja hrvatske industrije i gospodarstva.

2.4 Devizna klauzula

Dopuštanje devizne klauzule u domaćim transakcijama je tragična greška politike. Devizna klauzula je „kukavičje jaje“ koje je podmetnuto hrvatskom narodu. Nacionalna ekonomija posluje i razvija se u dinamičkom odnosu realnog i financijskog sektora. Njihov odnos mora težiti ravnoteži. Povećanjem proizvodnje povećava se i vrijednost nacionalne ekonomije, koju prati povećanje količine novca.

Današnji novac nema unutarnju vrijednost (kao zlato dok je obavljalo funkciju novca), već je njegova vrijednost slika vrijednosti nacionalnog gospodarstva. Cijena novca u unutarnjem prometu je kamatnjak, a u odnosu na ostatak svijeta, tečaj. Kretanja u nacionalnom gospodarstvu oslikavaju se u kamatnjaku koji nastaje kao suma „izvorne“ vrijednost novca, zarade banke i rizika koji prate njegov plasman. Ako raste nezaposlenost, dugovi stanovništva, poduzeća i države, rizici se povećavaju i raste kamatnjak. Vrijedi i obrnuto. Kad je taj odnos čvrst, kamatnjak djeluje kao stabilizator, regulator i katalizator gospodarske aktivnosti.

Dopuštanjem stranoj valuti da obavlja funkcije (domaćeg) novca u domaćem prometu, gubi se taj odnos. Deviznom klauzulom to se dopustilo. Domaći novac gubi svoju funkciju stabilizatora i katalizatora gospodarske aktivnosti. Strana valuta nije novac nego roba koju možete kupovati i prodavati ili držati kao štednju (kao zlato, nekretnine ili drugu imovinu) ali ne smije i ne može obavljati funkcije (domaćeg) novca. Jedna od najvažnijih funkcija novca je

mjerilo vrijednosti. Deviznom klauzulom, strane valute su počele obavljati tu funkciju u domaćim transakcijama, iako nemaju neke veze s domaćim gospodarstvom. One su u direktnoj vezi s gospodarstvom gdje obavljaju funkciju novca, dolar u Americi, franak u Švicarskoj, itd. Deviznom klauzulom, kuna kao novac, stavljena je sa strane.

Tečajnom politikom i politikom devizne klauzule značajno je blokirano i funkcioniranje tržišnog mehanizma u Hrvatskoj, kao najobjektivnijeg gospodarskog arbitrara i najpoticajnijeg gospodarskog sustava. Na tržištu su cijene kralj. Preko mehanizma relativnih cijena tržište funkcionira. Bez tog mehanizma tržište ne radi svoju prirodnu ulogu. Fiksnim tečajem i deviznom klauzulom blokirano je funkcioniranje tržišta u Hrvatskoj i to pojnaviše od onih snaga koje se najglasnije zalažu za funkcioniranje tržišta? U širem političko-ekonomskom smislu, novac je javno dobro a Hrvatska se, deviznom klauzulom, u značajnoj mjeri odrekla tog javnog dobra. U političkom smislu, to je udar na monetarni suverenitet, a suverenitet je najjača poluga razvoja svake zemlje.

U mikroekonomskom smislu to je nedozvoljena „špekulacija“ u kojoj se unaprijed zna potencijalni gubitnik. Kreditori su, zahvaljujući „nespretnosti“ hrvatske politike koja je dopustila deviznu klauzulu, odigrali nepoštenu igru s nepoštenim „financijskim proizvodom“ za koji se unaprijed zna da sav rizi snosi uzimatelj kredita, a špekulativni profiti pripadaju kreditorima. Špekulativni profiti uništavaju ljude i nacionalno gospodarstvo.

Domaće transakcije obavljaju se u (domaćem) novcu i podliježu domaćim odnosima u gospodarstvu. Krediti između domaćih banaka i građana i poduzetnika mogu i moraju biti jedino u kunama i s kunkskom kamatom. Stanje u gospodarstvu i stanje uzimatelja kredita određeno je kamatom na kunski kredit. Promjena tečaja, realno s tim nema nikakve direktne veze. Devizna klauzula u tom odnosu je neprirodna, nepoštena i podmukla. Hrvatski korisnici domaćih kredita u kunama svojim ponašanjem nisu doveli do promjene tečaja među nekim valutama i zbog tih promjena ne smiju trpjeti nikakve posljedice. Tako da je devizna klauzula čista podvala. Devizna klauzula je pogodila veliki broj hrvatskih građana, tako da to nije pojedinačni, nego nacionalni, a time i politički problem, koji jedino politika može i mora riješiti. Svako političko zaobilaženje ovog problema povećava štetu za sve sudionike i državu u cjelini.

Kad bi hrvatska politika i Hrvatska narodna banka funkcionirali kako treba, ispravna transakcija koja se odnosi na stranog kreditora, trebala bi se odvijati na slijedeći način: strani kreditor dođe s devizama, za njih kupi kune i te kune posuđuje na domaćem tržištu uz kunsku kamatu. Njegov odnos s korisnikom kredita je kroz kunsku glavnica i kunsku kamatu. Nakon naplaćenog kredita i kamata radi dalje što želi: ili dalje posuđuje kune ili pak kupuje devize i povlači se iz Hrvatske.

Devizna klauzula je pored vidljivih, stvorila velik broj štetnih nevidljivih efekata. Rješenje je u organiziranom procesu ukidanja i zabrane devizne klauzule u domaćim transakcijama. Paralelno s tim treba procijeniti sve štetne posljedice devizne klauzule za sve sudionike i donijeti političku odluku o pokrivanju tih šteta na način da to ne ugrožava standard hrvatskih građana i razvoj hrvatskog gospodarstva. Naravno, na početku samog procesa treba sve kredite pretvoriti u kunske, po tečaju na dan uzimanja i na njih obračunati kunske kamate. Na taj način štete devizne klauzule stavile bi se pod kontrolu i njima bi se moglo upravljati. Prepuštanje posljedica devizne klauzule „stihijskom“ rješavanju ima i imat će nesagledive posljedice za Hrvatsku.

Devizna klauzula dovela je stotine tisuća hrvatskih građana u blokadu. Prije toga tečajna politika je jedno vrijeme davala sigurnost niskih rata za kredite, ali je ostavljala ljude bez posla i dohotka. Obje politike su izbacile stotine tisuća potrošača s domaćeg tržišta. U takvim okolnostima, uz druge probleme, to postaje jedna velika prepreka razvoju domaće industrije.

2.5. Reforma mirovinskog sustava

Reforma mirovinskog sustava je provedena u velikoj euforiji navodnog njezinog uspjeha u nekim državama, koje su imale sasvim drugačiju situaciju od Hrvatske. Tu euforiju dodatno je poduprlo i vjerovanje politike da će sama dobra namjera rezultirati dobrim rezultatima u gospodarstvu i u mirovinskom sustavu. Međutim, u situaciju nepostojanja plana sređivanja i razvoja hrvatskog gospodarstva, stvorili su se deficiti i vanjski i unutarnji dugovi.

U tim deficitima i dugovima, značajnu ulogu ima reforma mirovinskog sustava. Tom reformom postojeći mirovinski sustav razdijelio se u dva dijela. Od starog mirovinskog sustava (Zavod za mirovinsko osiguranje – generacijska solidarnost) u koji se uplaćivalo 20%

doprinosa, u situaciji većih njegovih rashoda od prihoda, oduzeto je 5% doprinosa (četvrtina njegovih prihoda) koji su usmjereni u drugi mirovinski stup (kapitalizirana štednja). Tih 5% iznosi prosječno oko pet milijardi kuna godišnje i za taj iznos se povećala „rupa“ (deficit) u prvom (starom) mirovinskom stupu. Tih pet milijardi se nadoknađuje iz državnog proračuna, koji je već sam po sebi bio u deficitu, i za isti iznos se povećava njegov deficit. Da paradoks bude veći, veći dio za financiranje tog dodatnog deficita, zbog „skretanja“ doprinosa u drugi mirovinski stup, država posuđuje nazad iz obveznih mirovinskih fondova drugog stupa uz pristojnu kamatu i vraća se u prvi stup (?)!. Može se reći da država plaća kamate mirovinskim fondovima drugog stupa na vlastita sredstva, usput povećavajući vlastiti deficit i javni dug, te smanjuje kreditni rejting Hrvatske, odnosno povećava rizik otplate kredita. U takvom procesu, mirovinska kapitalizirana štednja postaje rizična. Tom reformom mirovinskog sustava napravljen je udar na postojeći mirovinski sustav, na javne financije i na makroekonomsku stabilnost Hrvatske.

Taj udar je puno jasniji ako se ima u vidu da se od 1990. do 2002. godine, kad je počela reforma, u mirovinskom sustavu povećao se broj korisnika mirovina sa cca 700 tisuća na cca 1,1 milijun (za oko 400 tisuća), a broj uplatitelja doprinosa smanjio se sa cca 1,8 milijuna na 1,4 milijun (smanjenje za cca 400 tisuća). U takvoj situaciji je mirovinskom sustavu oduzeto četvrtina prihoda. Ekonomski potpuno nerazumna i neobjašnjiva politika.

Uvjeti za ovakva reformu su: 1. suficit u mirovinskom sustavu ili državnom proračunu najmanje u iznosu gubitka prihoda koji reformom odlaze iz prvog u drugi stup, 2. stopa rasta gospodarstva koja štiti od deficita u javnim financijama, u odnosima s inozemstvom i u potrošnji stanovništva, i 3. razvijeno, stabilno i kvalitetno regulirano (nadzirano) tržište kapitala. Temeljni uvjet, pored svih ovih „tehničkih“ uvjeta, je razina nacionalnog dohotka po stanovniku, koja bi prema današnjim uvjetima u Hrvatskoj trebala biti preko 20 tisuća eura. Po današnjim cijenama, Hrvati bi uz toliki dohodak mogli početi štedjeti kroz mirovinske fondove, koji bi i tada trebali biti dobrovoljni a ne obvezni. Bez zadovoljenja ovih uvjeta, mirovinski sustav generacijske solidarnosti ostaje najbolji mirovinski sustav. Jedno od ključni pitanja je: gdje danas, u ovim uvjetima mirovinski fondovi drugog stupa mogu uložiti oko 6 milijardi kuna godišnje u hrvatsko gospodarstvo? Očito je da takav potencijal ne postoji, a ulaganje u inozemstvo znači razvijati strano a ne svoje nacionalno gospodarstvo. Sve u svemu u Hrvatskoj nije bio zadovoljen niti jedan uvjet za mirovinsku reformu kako je ona

provedena 2002. godine, niti su se ti uvjeti u međuvremenu stekli. Naprotiv, oni su se pogoršali.

Koje su sve socijalne, ekonomske i političke posljedice deficita državnog proračuna, gledamo svaki dan. Naravno, reforma mirovinskog sustava nije jedini izvor državnog deficita, ali ona je proizvodila u prosjeku gotovo trećinu godišnjeg proračunskog deficita u proteklih petnaestak godina i do sada je proizvela preko 20% javnog duga (oko 80 milijardi kuna).

Zbog drugog mirovinskog stupa Hrvatska je ušla u zonu prekomjernog deficita i makroekonomskih neravnoteža, prema pravilima EU, zbog čega je morala ograničiti javnu potrošnju, čija je najvidljivija, direktna i indirektna posljedica iseljavanje hrvatskih građana iz svoje države.

2.6. Politika investiranja

Politika investiranja također je jedan od uzroka današnje bijedne situacije hrvatskog gospodarstva. Od 2002. do 2013. godine u Hrvatskoj je investirano preko 700 milijardi kuna. Investicije se shvaćaju kao najjača ekonomska poluga razvoja. Njima se povećavaju proizvodni kapaciteti nacionalne ekonomije, povećava se broj radnih mjesta i izvoz, smanjuju se deficiti i privatni i javni dugovi. Nažalost, ništa od toga nije se u Hrvatskoj dogodilo, nego upravo suprotno. Razlog tome je pogrešna politika investicija.

Uz veličinu investicija, struktura investicija dominantno utječe na nacionalnu proizvodnju, zaposlenost, izvoz i efikasnost nacionalne ekonomije. Investicije mogu biti proizvodne (za finalne proizvode), infrastrukturne (u poluproizvode) i neproizvodne. Isplativost infrastrukturnih (i neproizvodnih) investicija ovisi o veličini i efikasnosti investicija u proizvodne kapacitete za finalne proizvode.

Prerađivačka industrija je jedan od najvažnijih sektora svake ekonomije. Također, prerađivačka je industrija najvažniji izvozni sektor za pojedino gospodarstvo, što znači da je često i najkonkurentniji sektor. Značaj prerađivačke industrije leži u tome što je ishodište inovacija, kao i aktivnosti istraživanja i razvoja koji se onda prelijevaju u druge sektore i rezultiraju povećanom ukupnom produktivnošću.

Europska komisija uputila je 28.10.2010. Europskom parlamentu dokument pod nazivom „An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era“ (EU, COM(2010)614 final) u kojem odmah na početku piše: „Danas više nego ikad Europa treba industriju i industrija treba Europu. Jedinstveno tržište od 500 milijuna potrošača, 220 milijuna radnika i 20 milijuna poduzetnika je ključni instrument u ostvarivanju konkurentne europske industrije. Jedan od četiri radna mjesta u privatnom sektoru u EU je u prerađivačkoj industriji, i najmanje još jedan od četiri u uslužnim djelatnostima je vezan na prerađivačku industriju.....“

Vjerojatno, nezadovoljni rezultatom prethodnog dokumenta, Europska komisija upućuje Europskom parlamentu ponovo, dvije godine kasnije, 10.10.2012. novi dokument pod nazivom „A Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery“ (Snažnija europska industrija za ekonomski rast i oporavak) (COM(2012)582 final). Dokument počinje riječima: „U vrijeme kad financijski problemi ne posustaju, Europa treba svoju realnu ekonomiju više nego ikad kako bi poduprla oporavak, ekonomski rast i kreiranje radnih mjesta. ... Industrija još uvijek čini 4/5 europskog izvoza, i 80% istraživanja i razvoja u privatnom sektoru dolazi iz industrije... Europa treba povratiti opadajuću industriju za 21. stoljeće. To je jedini način za ostvarivanje održivog rasta, stvaranja visokovrijednih radnih mjesta i rješavanja društvenih izazova s kojim smo suočeni...“.

U sličnoj situaciji nalazi se Hrvatska. Kako smo vidjeli iz prije prikazanih podataka, Hrvatska ima najmanje stope gospodarskog rasta u Europi i nalazi se među zemljama koja najneefikasnije koristi svoje resurse. Iz tablice 5. vidimo da je u ukupnim investicijama udio prerađivačke industrije u Hrvatskoj među najmanjima u odnosu na usporedive zemlje. Prosječan udio prerađivačkih investicija u ukupnim investicijama za razdoblje od 2000. do 2010. iznosio je 11,6 %, što je u prosjeku dvostruko manje od zemalja koje su imale puno veće stope gospodarskog rasta.

Tablica 5. **Udio prerađivačke industrije u ukupnim investicijama (%) u Hrvatskoj i izabranim zemljama NMS12 u razdoblju od 2000.-2010. godine**

Godina	Prerađivačka industrija (% ukupnih proizvedenih dobara u uk. investicijama)							
	Estonija	Cipar	Mađarska	Poljska	Rumunjska	Slovenija	Slovačka	Hrvatska
2000	15,2	6,8	25,8	21	48,1	19,2	16,5	14,74
2001	16,5	8,4	23	18,3	48	21,4	27,9	15,18
2002	16,7	6,8	16,6	18,4	46,7	19,9	29,6	13,52
2003	11,4	6,9	20,6	23,4	49,2	23,2	28,6	13,07
2004	13,1	6	23,9	25,2	47,1	24,1	32,2	12,30
2005	14,2	6,7	20	23,6	48	20,9	34,9	11,23
2006	11,9	7,2	23,2	23,9	51,2	19,4	31,5	10,34
2007	9,7	6,9	30,9	23,6	50,5	17,1	25,6	10,37
2008	10,6	7	26,2	20,7	42,3	16,5	29,3	10,74
2009	11,4	8,4	20	17,9	35,5	9,1	15,1	7,60
2010	9,5	5,9	33	21,2	34,6	17,3	22,3	8,09
prosje k	12,75	7,00	23,93	21,56	45,56	18,92	26,68	11,56

Izvor: DZS, Svjetska banka
NMS12- 12 novoprimljenih zemalja u EU

Analiza bi bila potpunija kad bi postojali podaci o tome koliko od ovih investicija spadaju u nove investicije i koliko su neto investicije. Razlika između bruto i neto investicija je amortizacija (zamjena potrošenih sredstava u procesu proizvodnje). Budući da tehnologija napreduje i da se prikupljenom amortizacijom može, uz manje ulaganja zamijeniti potrošeni kapacitet, tako da se dio amortizacije može upotrijebiti i za povećanje kapaciteta. Taj dio amortizacije ulazi u nove investicije. Nove investicije su one koje povećavaju proizvodni

kapacitet gospodarstva i one su najvažnije u analizi efikasnosti investicija i njihovom utjecaju na bruto domaći proizvod.

Prema podacima iz tablice 5. udio prerađivačke industrije u ukupnim investicijama u Hrvatskoj u razdoblju od 2000.-2010. godine, bio je najveći 2001. godine kada je iznosio 15,18%, a najmanji 2009. godine (7,60%). U cijelom promatranom razdoblju udio prerađivačke industrije u ukupnim investicijama u Hrvatskoj je bio manji u odnosu na analizirane NMS12, izuzev Cipra. Dakle, Hrvatska se nalazi na drugom mjestu otraga s obzirom na preostale analizirane Nove zemlje članice. Kakvu gospodarsku strukturu izgrađuje Hrvatska, možda pojašnjava i podatak kako su se investicije u trgovinu u istom razdoblju kretale oko 10-11% ukupnih investicija, znači skoro isto kao i u prerađivačku industriju.

Hrvatska je u spomenutom (proteklom) razdoblju najveći dio investicija usmjerila u infrastrukturne i neproizvodne, a katastrofalno premalo u proizvodne kapacitete za proizvodnju roba za konačnu potrošnju. Značajan dio investicija financirao se i novcem posuđenim u inozemstvu. Kako taj novac nije utrošen u dovoljnoj mjeri u proizvodne investicije, a još manje u kapacitete za izvoz, Hrvatskoj je vanjski dug postao ograničenje gospodarskog razvoja. Hrvatska politika pokušava riješiti problem ovih dugova (zbog pogrešne investicijske politike) na pogrešan način: prodajom nacionalne imovine i oduzimanjem dijela dohotka, odnosno, osiromašenjem vlastitih građana, ili neuspješnim privlačenjem stranih investitora. Takva politika kratkoročno ruši standard vlastitih građana, a dugoročno, ekonomske temelje razvoja hrvatske države.

Rješenje se nalazi u promjeni politike investiranja prema kojoj će se direktno i indirektno najveći dio investicijskih sredstava usmjeriti u proizvodne kapacitete za proizvodnju finalnih proizvoda za domaću potrošnju, supstituciju uvoza i povećanje izvoza. Promjena investicijske politike ne može se napraviti jednim „Investicijskim zakonom“, nego ona jedino može biti rezultat svih politika i njihove usklađenosti: makroekonomske (fiskalne i monetarne), industrijske, obrazovne, regionalne, socijalne i ostalih politika.

2.7. Otvaranje Hrvatske

Otvaranje Hrvatske prema svijetu (članstvo u WTO-u i CEFTA-i), početak izgradnje autocesta i zahtjev za članstvo u Europskoj uniji, su teme koje su počele dominirati početkom 2000. Rasprave su se kretale od opisivanja procesa koje treba provesti za ostvarivanje ovih ciljeva do analiza njihovih efekata. Bilo je jasno da nije dovoljno samo ispravno definirati cilj nego, u postojećim okolnostima, kreirati politike, procedure i institucije koje će dovesti do ostvarivanja željenih ciljeva. Članstvo u WTO-u, u CEFTA-i, i kasnije u EU nije imalo očekivane (i od strane politike) promovirani efekte. Očito izostale su pripreme Hrvatske za prilagođavanje ovim organizacijama i integracijama, izostale su značajnije reforme i promjene: restrukturiranje gospodarstva i reorganizaciju javnog sektora i države . Nisu izgrađene institucije koje bi bile potpora pojedinim sektorima gospodarstva u njihovom spašavanju i razvoju, kao i potpora državi u kreiranju politika. Politika je slala pogrešnu poruku da je dovoljno samo članstvo, a sve ostalo će automatizmom članstva doći samo po sebi. Danas ne treba reći da je to bila pogrešna poruka i pogrešna politika.

Zaključak

Hrvatska je nedvojbeno u stagnaciji. Stagnacija je počela početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća i s kratkim prekidima nastavila se do danas. Uz sve ekonomske pokazatelje koje ukazuju na efikasnost nacionalnog gospodarstva , povećanje standarda i blagostanja građana, možda je najbolji pokazatelj iseljavanje stanovništva iz Hrvatske koje se odvija u zabrinjavajućem obujmu. Uz ekonomski, financijski i socijalni problem, to sve više postaje i sigurnosni problem i prepreka održivom razvoju Hrvatske. Sve skupa, demografsko propadanje postaje u Hrvatskoj prvoklasno političko pitanje kojem politika jeo nije pristupila dovoljno organizirano.

Proizvodnja i poduzeća u Hrvatskoj propadaju i dovoljnoj mjeri se ne otvaraju nova zbog pogrešne politike, odnosno politike koja nije imala sustavan koncept, na znanosti i struči koncipiran razvoj Hrvatske. Politike koje su provodile hrvatske vlade proteklih, skoro tridesetak godina više su blokirale hrvatski razvoj nego ga poticale. Politika privatizacije nije

u dovoljnoj mjeri stvorila suvremene poduzetnike koji bi bili konkurentni na svjetskom tržištu. Kreiranje industrijske politike, kao temeljne gospodarske politike bez koje nema razvoja, kao da je bilo zabranjeno. Monetarna politika, kroz tečajnu učinila je najveći dio hrvatske proizvodnje nekonkurentnim, a fiskalna politika je dodatno ograničila razvoj. Mirovinska reforma je bila udar na mirovinski sustav, povećala je proračunski deficit i javni dug i dovela ograničenja po pravilima EU. Struktura investicija bila je u korist neproizvodnih investicija a na štetu proizvodnih i time ograničila „fizičku“ osnovu gospodarskog rasta. Politika je stvarala očekivanja da će nas strani investitori, članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji ili EU fondovi razviti. To su čiste iluzija. Ni jedna zemlja se nije razvila ako nije razvila vlastitu sposobnost za vlasti razvoj! Hrvatska to još nije uspjela.

Hrvatska nije iskoristila dostignuća različitih znanosti na kojima se temelji suvremeni razvoj. Nije se još počela učiti na svojim greškama, ili što je još lošije, ne traži uzroke današnje loše gospodarske situacije u prethodnim politikama, nego nastoji uvjeriti javnost da su izvori hrvatske stagnacije izvan hrvatske politike. to je potpuno pogrešno.

Faza propadanja i dalje traje. Da li je to smisleno (urota), toliko ključnih a pogrešnih politika, koje se ne ispravljaju i kad jasno da su pogrešne, ili nešto drugo? Ili je možda prevladalo neznanje i grupni interesi na štetu društvenih? Vjerojatno ima svega pomalo. Trebala bi malo dublja i šira analiza da se da cjelovitiji odgovor na ova pitanja.

Literatura

- 1) Astrov, Vasily, Mario Holzner, Kazimierz Laski, Leon Podkaminer et al. (2010.): Current Analyses and Forecasts (6) July 2010. Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe, Will Exports Prevail over Austerity?
- 2) Baletić, Zvonimir (2009.): Kriza i antikrizna politika, u knjizi Kriza i okviri ekonomske politike, Zbornik radova, Razred za društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Hrvatske i Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, srpanj 2009.
- 3) Castles, S., De Haas, H., Miller, M. J. (2013). The age of migration: International population movements in the modern world. Macmillan International Higher Education, New York

- 4) Gligorov, Vladimir (2007.) „Transition, Integration and Development in Southeast Europe“, Ekonomski pregled (58), 5-6: 259-304.
- 5) Gligorov, Vladimir, Petar Havlik, Michael Landesmann, Josep Pöschl, Sándor Richter et al.: Current Analyses and Forecasts (5) February 2010. Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe. Crisis is Over, but Problems Loom Ahead WIIW The Vienna Institute for International Economic Studies.
- 6) Jurčić, Ljubo (2010): Financijska kriza i fiskalna politika, Ekonomski pregled br. 5-6.
- 7) Jurčić, Ljubo (2009.) „Hrvatska: Velika transformacija (Uvodno izlaganje i poruke savjetovanja)“, Ekonomski pregled, br. 12.
- 8) Jurčić, Ljubo i Dragomir Vojnić (2009.) „Quo Vadis Croatia? Neke karakteristike momenta razvoja u svjetlu turbulentnih događanja u zemlji i svijetu – Kako dalje? Hrvatska na putu u Europsku uniju“, Ekonomski pregled, br. 12.
- 9) Jurčić, Ljubo (2005.) „Ekonomski razvitak, investicije, fiksni kapital i ekonomija i politika tranzicija“, Ekonomski pregled, br. 5-6.
- 10) Kolodko, Gregorz (1998) „Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant“. Transition, Washington. World Bank
- 11) Stiglitz, J. (2009). Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta. Algoritam, Zagreb
- 12) Jurčić, Lj., Čeh Časni, A. (2015.). „Investicije i gospodarski rast u Hrvatskoj“, Zbornik radova 23.tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista, 123-147.
- 13) Tkalec, M., Vizek, M. (2009.). „The impact of macroeconomic policies on manufacturing production in Croatia“, Privredna kretanja i ekonomska politika, 121: 61-92.
- 14) Državni zavod za statistiku Hrvatske
- 15) UNCTAD (2017.). Trade and Development Report 2017- Beyond Austerity: Towards a global New deal. New York, Geneva: UN.
- 16) Eurostat (2018). Newsrelase, 60/2018 – 9 April 2018.
- 17) Eurostat (2018). Newsrelase115/2018 – 10 July 2018.
- 18) IMF (2019). World Economic Outlook, April 2019, October 2018.